

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

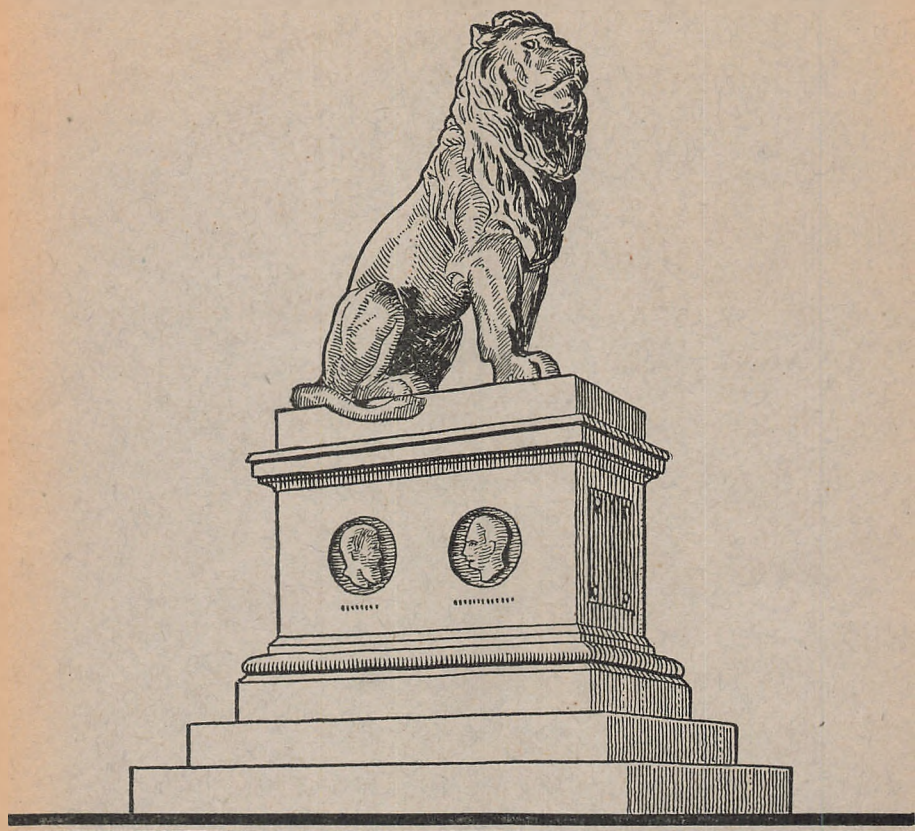
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HEIMDALS SKRIFTER 3

Karl N. Bock

SPROGFORHOLDENE
SYD FOR STATSGRÆNSEN

H. HAGERUP'S FORLAG

1945

Sprogforholdene Syd for Statsgrænsen

Rektor, Dr. phil.
Karl N. Bock:

Sprogforholdene Syd for Statsgrænsen

*Udgivet af Studenterforeningen,
Heimdal*

HAGERUP'S FORLAG

1945

Udgivet med Støtte af »To Løver«
og Grænseforeningen

I.

Historisk Oversigt.

Der har i de sidste 7—800 Aar været tre Folkesprog i det sydlige Sønderjylland o: Omraadet Syd for Statsgrænsen af 1920: DANSK, TYSK og FRISISK.

Fælles for det danske og frisiske Sprogs Skæbne er, at de to Sprog i Tidens Løb har maattet afstaa store Sprogomraader til det fremtrængende nedertyske Sprog.

De nuværende Sprogforhold i disse Egne danner Afslutningen paa en national Tragedie, der ikke skyldes Begivenhederne i 1864, men en flerehundredaarig Afnationalisering, og hvori dansk Uforstand og fremmed Paagaahenhed har spillet Hovedrollen. Det vil derfor være nødvendigt at foretage et kort historisk Tilbageblik, der vil give den historiske Baggrund og Grundtrækkene i den historiske Udvikling, som har ført til vore Dages sproglige Styrkeforhold Syd for Skelbækken.

Ved den historiske Tids Begyndelse naaede — som Sønderjyllands Stednavne viser — sammenhængende dansk Bebyggelse mod Syd til Linien Egernfærde-Danevirke, mens Ødemarkerne mellem Danevirke og Ejderen, hvor der kun fandtes spredte danske Bopladser, har faaet et overvejende tysk Præg ved den nedersaksiske Kolonisation fra Holsten, der fandt Sted i Løbet af 1200-Tallet og førte det nedertyske Sprog fra Ejderen op til Danevirke. Ejdersted og Nordfrisland derimod har fra gammel Tid været beboet af Frisere, selv om der i store Dele af disse Egne er sket et Sprogskifte fra Frisisk til Nedertysk eller Plattysk, som det oftest kaldes. I Svans førte den i 1200-Tallet paabegyndte Indvandring af holstensk Adel og dens livegne Bønder til en forholdsvis tidlig Tilbagetræng-

ning af den danske Fribondes Sprog og Nationalitet; kun i Byerne ved Slien holdt Resterne af det danske Maal sig ind i 1700-Tallet. Mod Vest skabtes der i den Trekant, som dannes af Svabsted, Mildsted og Ostenfeld Sogne, et dansk-frisisk-nedertysk Blandingsomraade, hvor Nedertysk vistnok allerede omkring 1500 blev det førende Element. Kun i Ostenfeld har der lydt Dansk til indtil kort før 1800.

Dermed havde den nedertyske Sprogbølge naaet Linien Sli—Danevirke—Husum. Plattyskens Sejr i Omraadet Nord for denne Linie skyldes ikke en Folkeforskydning, men et S p r o g s k i f t e eller en Sprogforskydning; thi modsat Udviklingen i Svans lykkedes det Befolkningen i Angel og Mellemslesvig at holde fast ved sin Ejendomsret til Jorden, hvad jo disse Landsdeles fremherskende danske Personnavne vidner om den Dag i Dag. Nedertyskeres Sejr over Angels og største Delen af Mellemslesvigs stedgrodde danske Folkemaal er Resultatet af en lang historisk Udvikling. Denne indledes i 1300- og 1400-Tallets middelnedertyske Skriftsprogsperiode, der var Vidne til det nedertyske Hansasprogs Sejrs gang som Diplomats- og Handelssprog i Norden, og gav dette Sprog en begunstiget Stilling overfor Angels og Mellemslesvigs danske Folkemaal.

Det var først og fremmest den abelske Hertugslægts Selvhævdelsestrang i Forholdet til Kongen og den derved tilskyndede Tilnærmelse til de holstenske Grever — det første nedertyske Skriftstykke (1325) er et Dokument, hvori Hertug Valdemar slutter et Forbund med Grev Johan af Holsten og pantsætter Landet mellem Slien og Ejderen til ham — og de holstenske Schauenburgeres Herredømme i Slesvig (1375—1459), som førte til en forøget Indvandring af nedertyske Købmænd og Haandværkere i Byerne og af holstenske Adelslægter paa Landet — særlig i Østangel. Baade den indvandrede Adel og de nedertyske Befolkningslag i Byerne — der i høj Grad formaade at gøre sig gældende, især i Byen Slesvig — fulgte Lensherrens Eksempel i Valget af nedertysk Skriftsprog. Nedertysk blev dermed i Angel og Mellemslesvig ikke blot Regeringens Kancellisprog, men ogsaa Rettens Sprog, Byforvaltningens Sprog, Overklassens Sprog og efter Reformationens Gennemførelse ogsaa Kirkens Sprog. Selvom den danske Bondestand holdt fast ved sit hjemlige Folkemaal, fik den dog et vist Kendskab til det nedertyske Overklassesprog, som taltes paa Godserne og efter Reformationen

ogsaa i Præstegaardene, og som i Byerne Slesvig og Flensborg mere og mere trængte den stedfødte Byalmues danske Maal til Side.

Byerne — især Slesvig og Kappel, i mindre Grad Flensborg — blev med Tiden til nedertyske Sprog- og Kulturcentre, der i deres Egenskab af Samfærdselspladser i sproglig Henseende har virket „udstraalende“ paa deres danske Opland. En lignende Rolle kom Husum, der meget tidlig er blevet fortysket, til at spille i de frisiske Egne. Det danske og det frisiske Folkemaal har haft den fælles Skæbne at have maattet kæmpe mod et fremmed, men dog nært beslægtet Skriftsprog, uden den Beskyttelse og Berigelse, som Tilknytningen til et eget Skrift- og Kultursprog giver. Det er udenfor al Tvivl, at det danske Folkemaal har klaret sig bedre end det frisiske, der meget tidligt i Ejdersted og omkring Husum maatte vige for det fremtrængende plattyske Folkemaal.

Det højtyske Skriftsprogs Sejr over det nedertyske Skrift- og Kultursprog betød et Tilbageslag for Nedertyskens Udsigter til at blive Folkesprog i Angel, idet nu selve det nedertyske Regerings- og Handelssprog af sin højtyske Søster blev degraderet til et Almueprog. Raren for en Underminering og Svækkelse af Sønderjydskens Stilling som Folkemaal i Angel og Mellemslesvig blev dermed ikke aktuel denne Gang. Højtysken rummede paa den Tid kun ringe Fare for det danske Maal, thi det højtyske Papirsprog laa meget fjernere og havde for Landbefolkningen langt mindre praktisk Betydning i det daglige Liv end det plattyske Folkesprog. Linien Slien—Slesvig—Husum blev derfor ved med at være Grænsen mellem dansk og nedertysk Landalmues Sprog til kort før 1800, da Sprogskiftet tog sin Begyndelse i Sydangel.

Vendingen til Skade for det danske Folkemaal i ANGEL skyldes flere Forhold, der har deres Oprindelse i Oplysningstidens Forsøg paa at højne Landbefolkningens Stilling i økonomisk og kulturel Henseende. Saalænge de lyksborgske Hertuger og den tyske Adel holdt Bønderne nede i Fattigdom og Magtesløshed, ydede de en mere eller mindre bevidst passiv Modstand mod Angrebet paa deres Modersmaal. Det er først Tiden 1750 til 1800 med dens vældige Udskiftning af Godserne, med dens Landbrugsfremksridt og voksede Velstand hos Bønderne og med dens gennemgribende højtyske Folkeskolereformer, der hidførte en hel anden Indstilling hos Landalmuen og gjorde Fortyskningen til en Slags Modesag. Denne ny

Indstilling bevirkede, at plattysk kort før 1800 begyndte at trænge ind i Sydangel, hvorfra den i Aarene efter 1800 bredte sig med rivende Hast fra Sogn til Sogn og i Løbet af 30—40 Aar naaede op igennem Mellem- og Nordangel til Flensborg Fjord.

Dette pludselige Sprogskifte i Angel forudsætter imidlertid Kendskab til Plattysk, ja maaske en Slags Tvesprogethed i de Egne, hvor Sprogskiftet begyndte, og kan kun forklares ved det livlige Samkvem, Angelboerne gennem Tiderne havde haft med den helt eller overvejende plattysktalende Befolkning i Slesvig, Arnæs, Kappel og Flensborg. Plattysk var derved for de Voksnes Vedkommende blevet et Slags Hjælpsprog.

Dette gælder især Sydangel; thi i Flensborg taltes overvejende Dansk med Bønderne, naar disse kom til Byen for at købe eller sælge, og det, skønt der omkring 1800 saa godt som udelukkende taltes Plattysk i Flensborg By af de indfødte. Det er derfor meget forklarligt, at Skriftsproget tog sin Begyndelse i Sydangel og bredte sig mod Nord. Dette skete dog først, da Plattysk trængte ind i Hjemmene og blev Børnenes Sprog. Det har sikkert først været Tilfældet hos de fremskridtsvenlige og mere ansete Folk som større Gaardejere, Kromænd, Møllere og Købmænd; det var Landsbyens Overklasse, der først fik Interesse for den nye Mode. De mindre velstaaende Smaafolk, der ikke var saa interesseret i alt det nye, maatte senere paa Grund af deres økonomiske Afhængighed følge Trop. I Førstningen laa der ikke nogen stor Fare i det neder tyske Børnesprog; thi Børnene antog efter Konfirmationen oftest de Voksnes danske Talesprog for ikke at staa tilbage. „Kun Børn taler Tysk; men naar man er bleven voksen, har man Lov til at tale Dansk og ryge sin Pibe“, skal have været en almindelig Talemaade blandt de unge Angelboere, saalænge Sprogsagen var uden national-politisk Betoning.

Men hvorfor talte da dansktalende Forældre i Angel Plattysk med Børnene?

Svaret maa lyde: Fordi man mente, at Børnene saa lettere kunde følge med i den højtyske Skoleundervisning og Konfirmationsforberedelse; fordi Landbrug, Handel og Haandværk pegede sydpaa — fra Jylland kom kun den fattige Handelsmand med de sorte Jydepotter; fordi alle fine Folk talte Tysk — „*he is en*

Bur, he sprikt Dänsch og dat is so gemen un sprüken Dänsch^(*)) var kendte og megetsigende Talemaader — og Angelboen har fra gammel Tid ligesom de nært beslægtede Fynboer haft Sans for det fine og fornemme; fordi først Nedertysk og senere Højtysk var det, hellige Sprog, Bibelens og Kirkens Sprog; fordi den nationale Bevægelse efter 1830 bevirkede, at Sprogsagen fra en Modesag blev til en Partisag: Angelboen, der absolut vilde være Tysker, maatte bevidst tage Afstand fra sit danske Maal. Dermed gik Angel — med sin tætte Bebyggelse og udprægede Hælhedsfølelse — over til forsættelig Afnationalisering.

Idet man i en nationalt indstillet Tid gjorde Plattysk til Børnes Sprog, rodhuggede man altsaa det danske Sprog i Angel; dets Henvisnen vilde nu vanskeligt kunne forhindres. Sprogreskripterens Forsøg derpaa i Tiden mellem Krigene var teoretisk velbegrundede, men folkepsykologisk set forkerte. En loyal og konsekvent Virkeliggørelse af tilsvarende Tanker i Sprogreskripterne af 1736—39 og 1810: Sammenfald af Skriftsproggrænse med den faktiske Folkesproggrænse vilde maaske have reddet den gamle Sli-Danevirke Sproggrænse; men hvad der var muligt i 1739 og maaske ogsaa i 1810, det var nu yderst problematisk, efter at den nationalpolitiske tyskorienterede Bevægelse havde grebet Befolkningen i disse Egne. Gennem et halvt Aartusinde havde man fra Regeringens Side paatvunget det dansktalende Angel og Mellem-slesvig det tyske Kultursprog; da saa Befolkningen endelig havde vænnet sig til det, og store Kredse ovenikøbet havde sluttet sig til det tysk nationalpolitiske Ståndpunkt, blev pludselig i det blandede Omraade — uden at man spurgte Befolkningen — Dansk indført som delvis Embedssprog. Dette maatte — især i det vaagne Angel — skabe Opposition.

Desværre blev ved Krigens 1864 Forsøget paa at genvinde det tabte afbrudt for brat til, at man kan dømme om Mulighederne for at standse Afdanskningen. Fra tysk Side derimod hævder man, at Sprogordningen i Angel betød „den jyske Mundarts Grav“. Omkring 1850 var der ikke et Sogn i Angel, hvor Dansk var udelukkende Omgangssprog, men der var heller ikke et Landsbysogn, hvor det danske Folkemaal var glemt og uddød. Ved Aarhundredskiftet

---

*) „han er en Bonde; han taler Dansk og det er saa simpelt at tale Dansk.“

derimod kunde det danske Sprog betragtes som uddød eller døende.

Ifølge den tyske Folketælling fandtes der i 1905 kun 140 dansk-talende Personer i hele Angel, hvis Folketal dengang var ca. 50.000. Disse ringe danske Sprogresten, der fandtes ikke blot ved Angels nordlige og østlige Kyst (Adelby, Lyksborg, Munkbrarup, Gelting), men ogsaa i Landsdelens Indre (Grumtoft, Eskris, Sørup, Sønder-Brarup, Loit), var dømt til snarlig Udslettelse. Dog har jeg endnu saa sent som i Aaret 1931 i Nykirke i Nord-Angel truffet en 80-aarig Kone der kunde huske et Par angeldanske Ordsprog og Mundheld; ligeledes er det et Par Aar senere lykkedes Magister Bjerrum at foretage nogle Optegnelser i Hyrup Sogn. Men disse Enkelttilfælde er kun af Interesse for Filologerne. I Almindelighed maa man betragte det oprindelige danske Angelbomaal som uddød.

Vi vender os nu til MELLEMSLESVIG. Ligesom ved Slien i Sydangel begyndte Plattysken allerede omkring 1800 at fortrænge Dansk i Landsbyerne Skovby og Søvested og at faa Indpas i Sognet Treja ved den nordlige Slesvig—Husum Landevej Nord for Danevirke. De to vestlige Nabosogne Svesing og Olderup betegnes derimod i Amtmand Levetzows Indberetning af 1. Febr. 1811 som „helt danske“. Men trods denne tilsyneladende gunstige Stilling for det danske Folkesprog var det ogsaa her undermineret, idet dets naturlige Forsvarsevne var svækket gennem Aarhundreders Vanrøgt og gennem det opløstredede tysksprogede Folkeskolevæsen, der i de førende Kredse vakte Interessen for baade Høj- og Plattysk som Fremskridtets Sprog.

Højtysk lærtes i Skolen og hørt i Kirken og foran Rettens Skranke. Plattysk mødte Bønderne hos deres Standsfæller i Nabosognene mod Syd; men hvad der særlig har fremmet Grænsesøgnenes Kendskab til Plattysk er Bøndernes Salg og Transport af Tørv til Slesvig, Husum og Bredsted og Besøg i Værtshusene her. For Gaardmandsdøtrenes Vedkommende maa Syskolerne i Købstæderne betragtes som lignende plattyske Udbredelsescentre.

Det er paa den Maade, at Sprogskiftet — vel for en Del fremskyndet af lignende Motiver og Forhold som i Sydangel — er begyndt i Sognene ved den gamle Sproggrænse Slesvig—Husum. Herfra er Plattysk saa skredet mod Nord — understøttet af plattyske Flankeangreb fra Vest og især fra Øst mod Mellemslesvigs

Landsbyer, der ligger i Række tværs over Landet o: paa smalle Højdedrag med næsten ubeboede isolerede Zoner imellem.

Naar derfor P. Lauridsen i sin Artikel om de slesvigske Sprogforhold skriver: „Mellemslesvigs Afdanskning er sket ikke ved en Berøringsforvandling fra Siden, men fortrinsvis ved en femhundredaarig Tvangsproces fra oven“, vilde maaske følgende Modifikation være at foretrække: En femhundredaarig Tvangsproces fra oven har muliggjort den Berøringsforvandling fra Siden, der førte til Mellemslesvigs sproglige Afdanskning.

Det er altsaa i det væsentlige det samme Billede, som vi mødte i Angel — selvom Sprogskiftet er forløbet meget langsommere i de fattige og af Tidens Strømninger mindre paavirkede mellemslesvigske Hedesogne end i det rige og oplyste Angel, og selvom en forsættelig Afnationalisering ikke kan paavises i Mellemslesvig; thi — modsat Udviklingen i Angel, hvor man bevidst fremskyndede Sprogskiftet, — har Processen i Mellemslesvig ofte mere haft Karakter af noget ubevidst eller af en ved Fortidens danske Undladelsessynder skæbnebestemt Tilskikkelse, som man lydig har bøjet sig for.

I Angel gav den nationalpolitiske Storm Sprogskiftet Præget af Vaarflommen, mens den langsomme Fremadskriden af Plattysken i det tyndt befolkede Mellemslesvig mere minder om Bræen.

Ved Aaret 1800 begyndte altsaa Sprogskiftet i de sydligste dansk-talende Sogne ved Slesvig—Husum Vejen. Men endnu omkring 1850 mener Sognepræsten i Svesing, at „omtrent Halvdelen konverserer i det pladanske Sprog“. Ved Aarhundredskiftet kunde de ældste Beboere i Svesing endnu noget Dansk. Meget sigende hedder det i en af Pastor Otzen i Olderup i Aaret 1846 afgivet Beretning, at de ældre Folk taler Dansk med hinanden, men Tysk med Børnene, der uden Undtagelse taler Tysk. Dermed var det danske Folkesprog i den første Række af de mellemslesvigske Sogne dømt til en uafvendelig Undergang og Plattysk i Bevægelse nordpaa — en Udvikling, som vi vil høre nærmere om i næste Hovedafsnit.

Efter at vi nu har betragtet den historiske Udvikling af Sprogforholdene i de oprindeligt nedertyske og danske Sprogomraader, vender vi os mod Vestkystens FRISISKE SPROGOMRAADE. Ligesom for vort eget Sprogs Vedkommende kan vi notere store Tab for det frisiske Sprogs Vedkommende.

Fra gammel Tid skelner vi mellem Ø f r i s e r n e: Friserne paa de fire Geestøer: Sild, Før, Amrum og Helgoland og S t r a n d f r i s e r n e: Friserne paa Fastlandet og Halligerne. Øfriserne har vistnok boet paa de nævnte fire Øer fra den graa Oldtid, mens Strandfriserne efter de fleste Forskeres Mening hører hjemme i de gamle Egne ved Weser og Ems. Sidstnævnte er under deres Vandring langs med Nordsøens oversvømmede Marskegne i Slutningen af 1000-Tallet naaet Nord for Ejderen. De var fødte Mestre i Digebygningens Kunst og derfor kærkomne Nybyggere. De Frisere, der kom til at bo paa Geestranden imellem den allerede bosatte danske Befolkning i de tre vestlige Sysler, kaldes Syssel-frisere eller F r i s e r e u n d e r d a n s k L o v: Jydske Lov. Paa Geestranden opstod der herved et langstrakt Blandingsomraade. De Frisere derimod, der var bosatte i Marsken — Utland —, der strakte sig fra Ejdersted til Eggen Syd for Tønder, kaldtes F r i s e r e u n d e r f r i s i s k L o v, idet de, skønt hørende ind under det danske Rige, havde deres egen Forfatning og Selvforvaltning.

Mens Øfriserne ialt væsentlig har formaaet at bevare deres Sprogomraade, har baade Havet og det nedertyske Sprog slaaet dybe Huller i Strandfriserens Sprogomraade. Hvornaar Sprogskiftet i Ejdersted er sket, ved vi ikke. Vi har altsaa her en tidlig Forløber for det senere Sprogskifte i Angel. Stormfloden 1634 ødelagde Øen Nordstrand, hvorpaa de overlevende Indbyggere for Størstedelen flyttede til Før, mens Nedertyskere og Hollændere, der ligesom deres Landsmænd i Frederiksstad hurtigt opgav deres Sprog, tog Resterne af den store Ø i Besiddelse. Ogaa Øen Pelworm, der forlængst er nedertysktalende, viser kun svage frisiske Spor.

Nord for Ejdersted og det dansk-frisisk-nedertyske Mildsted ved Husum gik Nedertysken ogsaa meget hurtigt til Angreb — støttet af de plattyske Udstraalingscentre Husum, Bredsted og senere Læk. Den plattysk-frisiske Sproggrænse ligger nu lidt Nord for Husum.

Grænsen mellem Dansk og Frisisk har derimod ligget meget fast. Hvis vi — ifølge Marius Kristensen (Sønd. Hist. I, 103) — sammenligner Personnavnene i de gamle Skattebøger med de nuværende Forhold i det dansk-frisiske Grænseomraade, viser det sig, at i Hatsted, Olderup og Trelstrup Sogne har Plattysk fortrængt Dansk og noget Frisisk; i Holdelund og Enge Sogne har Frisisk haft Fremgang paa det danske Folkemaals Bekostning, mens det mod-

satte er Tilfældet i Omraadet fra Klægsbøl nordpaa, saa de tidligere blandede Sogne Ubjerg og Avntoft nu nærmest er rent danske. Ifølge Marius Kristensen „gaar Grænsen for Frisisk paa Fastlandet da nu fra Hockensbüll lidt Nord for Husum over Horsted (Hattsted S.), Arlevad (Olderup S.), Aarshoved (Ahrenshöft, Trelstrup S.), langs Vestgrænsen af Fjorde, Hjoldelund og N. Haksted Sogne, gennem Enge, Læk og Lindholm Sogne, Østen om Dedsbøl Sogn, gennem Nibøl og Nykirke Sogne og ud ved Rigsgrænsen. Sammen med Fastlandsfrisisk hører desuden Maalet paa Halligerne Hooge, Langenæs, Grøde og Oland.

I alt er der næppe 20.000 Mennesker, som har Øfrisisk eller Strandfrisisk til Hussprog.“

II.

Statistisk Redegørelse.

Til Belysning af den senere sproglige Udvikling i Mellemslesvig har man et ret stort Materiale i statistisk Form, der er tilvejebragt i Tiden fra 1880 til 1937. Da det paa Grund af Befolkningens Indstilling ikke har været muligt fra dansk Side at fremskaffe et saadant Materiale, har Fremgangsmaaden maattet være den at give en kritisk Fremstilling af de Undersøgelser, der i Løbet af de sidste 60 Aar fra tysk Side er fremkommet til Belysning af dette Spørgsmaal.

Det første Arbejde, der er af Interesse, er ikke af lokal eller statistisk Art; der tænkes her paa de hele det tyske Rige omfattende dialektgeografiske Undersøgelser, som Prof. Wenker i Marburg foretog omkring 1880 paa den Maade, at han fra samtlige Skoler udbad sig en af Børn eller Voksne under Lærerens Ledelse foretagen Oversættelse af 40 højtyske Sætninger til Landsbyens Dialekt. De paa Grundlag af dette Materiale udarbejdede Sprogkort, der findes i „Sprachatlas des Deutschen Reiches (SA) i Marburg og Berlin, viser en dansk-tysk Sprogrænse, der forløber fra Flensborg til lidt nord for Læk, dog med en dansk Sprogø, der bestaar af 4 Skoledistrikter i Fjorde Sogn. Da Materialet iøvrigt gør et tilforladeligt Indtryk, kan denne Grænse kun forklares paa denne Maade, at det drejer sig om Grænsen mellem dansk og tysk Børnesprog.

Dette viser klart, hvor vigtigt det er, at der lægges Mærke til Forskellen mellem Børnesprog og de Voksnes Sprog; thi Firsernes og Halvfemsernes tyske Børnesprog i den daværende dansk-talende Kile Flensborg—Fjorde—Læk er nu blevet det eneherkende eller dog

aldeles overvejende Talesprog, som benyttes baade af de nuværende ældre Slægtled og af dets Børn.

Dette maa man huske paa, naar man betragter den ældre Hovedkilde, den flensborgske Dommer J. G. C. Adlers Arbejde (1890): „Die Volkssprache in dem Herzogthum Schleswig“ (Zeitschrift 1891) og H. V. Clausens kritiske Anmeldelse af det i „Sønderjydske Aarbøger“ (1892—1893). Mens Adler skelner mellem dansk-, tysk- og tvesprogede Familier (o: dansktalende Forældre, der i Hjemmet taler Tysk til Børnene) og paa Grundlag deraf tegner et Sprogkort med St. Vi Sogn som det sydligste danske Sogn, kritiserer H. V. Clausen stærkt denne Fremgangsmaade og slaar Adlers dansk- og tvesprogede Familier sammen, regner det Procenttal, de to Rækker indbefatter for hver By, for den dansktalende Befolknings Procenttal og fremstiller paa den Maade et Kort, der viser den danske Trekant Flensborg—Fjorde—Læk ubeskaaret.

Det følgende statistiske Arbejde er Adlers anden Afhandling: „Die Volkssprache in dem vormaligen Herzogthum Schleswig“ (Zeitschrift 1915), der giver en statistisk Fremstilling af de Resultater, som den i Aaret 1905 afholdte Folke- og Sprogtælling gav. Mens hans første Arbejde fra 1890 beroede paa Meddelelser fra „stedkendte og tilforladelige“ Privatpersoner, hviler Sprogtællingens Resultater paa de talrige Personers egne Opgivelser. Til Trods for at Adler foretrækker denne Fremgangsmaade fremfor en Vurdering ved tredje Person, tilføjer han dog: „Ved denne Tællemaade vil der i de sproglig blandede Omraader paa Grund af den derved uundgaaelige Agitation af politisk og anden Art vel ikke altid kunne regnes med et helt tilforladeligt Resultat“. Dette Forhold bør efter min Mening understreges; thi selvom det i 1905 drejer sig om sognevis Tælling af Enkeltpersoners Sprog, og man derfor ikke kan dvæge en direkte Sammenligning med Tællingen af 1890 og den nyeste Hovedkilde (Selk: „Die sprachlichen Verhältnisse im deutsch-dänischen Sprachgebiet südlich der Grenze, Flensburg 1937), hvori der tælles efter Familier, vil der alligevel indirekte kunne paavises Usandsynligheder.

Hvad Selks Arbejde derimod angaar, gør det et særdeles tilforladeligt Indtryk. Selk er gaaet metodisk og grundigt til Værks. Som Medhjælpere har han overvejende benyttet Skolelærerne i de

enkelte Landsbyer, hvis Opgivelser han har drøftet med mange andre Hjemmelmænd.

Ved denne systematiske Fremgangsmaade har Selk givet et klart Billede af de nuværende sproglige Forhold og paa Forhaand væbnet sig imod den største Del af den Kritik, som H. V. Clausen i 1892 kunde rette mod Adlers „Sprogblandede Familier“.

Da det nu til Dags for os Danske ligesom paa H. V. Clausens Tid er ugørligt at fremskaffe en saa udførlig Statistik til Sammenligning med Selks Resultater, maa man nøjes med at drøfte Forholdene med private Iagttagere og derved danne et alment Skøn. I en Anmeldelse af Selks Arbejde i „Flensborg Avis“ (4. Dec. 1937) skriver Redaktør Tage Jessen, der er en af dem paa dansk Side, der har det bedste Overblik over de sprogstatistiske Forhold i Mellemlesvig, at Selk „utvivlsomt er gaaet til sit Arbejde med det Formaal at fremstille Forholdet mellem Antallet af dansk- og tysktalende saa uhildet som muligt“. Endvidere hedder det i Anmeldelsen:

„Paa Grundlag af det mere a l m i n d e l i g e Billede af Forholdene, man har kunnet danne sig paa dansk Side, maa det siges, at Lærer Paul Selk vistnok er kommet Sandheden saa nær, som det er muligt. Han har jo ikke villet lave en af den Slags tendentiøse „Statistikker“, som Førkrigstidens tyske Agitation til Tider opererede med. Han har kun villet skaffe oplyst: Hvor mange Familier taler Dansk, Højtysk, Plattysk eller Frisisk — uanset vedkommendes nationalpolitiske Sindelag?

Det er ikke utænkeligt, at Forældre eller Børn i enkelte Tilfælde maaske har villet skjule deres danske Omgangssprog, hvad enten det nu skyldes tysk Sindelag eller den særlig i Grænseegnene forekommende Sky for at røbe, hvilket Sprog der virkelig tales indenfor Hjemmets fire Vægge.

Men selvom man med den Slags Erfaringer i Minde kan stille sig lidt skeptisk — ikke overfor Forfatterens Sandhedskærlighed, men overfor det statistiske Materiale —, er det klart, at Helhedsbilledet ikke forandres synderligt. I en Landsby ved Folk desuden som Regel, hvad Sprog Naboen taler.

Helhedsbilledet stemmer desuden saa nøje overens med det Skøn, som man paa dansk Side har dannet sig, at der ikke kan være Tale om væsentlige Uoverensstemmelser.“

I Samklang med denne Bedømmelse betegner ovennævnte Anmelder i et Brev til mig Selks Arbejde som „en sikkert 90 pCt. rigtig Sprogstatistik“. — Meget nærmere kan vel hverken en dansk eller en tysk Undersøgelse komme de virkelige Forhold. I hvert Fald bør

man fra dansk Side hellere regne med et 10 pCt. for pessimistisk end med et 10 pCt. for optimistisk Syn paa de sproglige Forhold.

I de følgende tre Hovedafsnit skal der gives en kort Fremstilling af Sprogskiftets Hovedlinie:

- 1) i Trekanten Flensborg—Fjorde—Læk, hvor Dansk nu af Selk betegnes som uddød, døende eller truet, samt
- 2) i de 8 nordlige Sogne mellem Trekantens nordlige Linie og Statsgrænsen, hvor Dansk endnu er helt eller delvis overvejende, og
- 3) vil et sidste Afsnit bringe en sammenfattende Oversigt over hele Sprogskifteprocessens Forløb fra ca. 1890 til Nutiden.

1. Sogne, hvor Dansk er uddød, døende eller truet.

Dette Omraade kan inddeles i et sydligt Omraade, hvor Dansk er uddød eller døende, og et nordligt, hvor Dansk er truet.

Det sydlige Omraade bestaar af Sognene FJOLDE, HJOLDELUND, ST. VI og NR. HAKSTED. (I de sydøstlige Nabsogne JØRL og VANDERUP var Sprogskiftet efter Adlers og H. V. Clausens Mening allerede afsluttet omkring 1890, og de kan derfor her lades ude af Betragtning). Da Udviklingen i de fire ovennævnte Sogne i alt væsentlig er den samme, skal der her kun gives en kort Antydning af Sprogskiftets Forløb. Tallene for disse Sognes Vedkommende vil fremgaa af den afsluttende Oversigt.

I Mellemslesvig gennemløb Sprogskiftet i Slutningen af 1800-Tallet ifølge P. Lauridsen følgende fire Trin: „1) Det plattyske Sprog bringes til Veje i Familien. 2) Den nye Slægt opdrages i dette Sprog, men vender efter endt Skoletid tilbage til Landsmaalet. 3) I næste Slægtled fortsættes Processen, og Sproget bliver virkelig blandet, idet de yngre fastholder Tysk, de ældre Dansk. 4) Dansk udelukkes. De ældre, der delvis har talt Dansk med deres Forældre, kunne endnu Sproget, men deres Børn have ingen Brug for det, og med det tredje eller, om man vil, fjerde Slægtled synker Dansk

uigenkaldelig i Graven. Som Regel spænder Bevægelsen over henimod hundrede Aar“.

Det afgørende Skridt findes mellem Sprogskiftets 2.) og 3.) Trin. Baade P. Lauridsen og H. V. Clausen var tilbøjelige til at understrege det andet Trin: De plattysktalende Børns Tilbagevenden til de Voksnes danske Sprog efter Konfirmationen, der i Virkeligheden kun betød en Forhaling, men ikke en Standsning af Sprogskifteprocessen. Et Eksempel herpaa danner Udviklingen i St. Vi Sogn.

Modsat Fjorde og Hjoldelund Sogne har St. Vi faaet Kendskab til Plattysken fra de mod Øst og Sydøst liggende Vanderup og Jørl Sogne — hvad Mellemslesvigs nuværende plattyske Dialektlinier klart viser.

Selvom man nu maa betragte det gamle danske Folkesprog i Sognene Fjorde, Hjoldelund, St. Vi og Nr. Haksted som uddød eller døende, bør det bemærkes, at Kendskabet til Dansk sikkert er større, end Procentsatsen for dansk Omgangssprog viser.

Det nordlige Omraade omfatter som nævnt de Sogne, hvor Dansk er truet. De Sogne, der her kommer i Betragtning, er HANVED, VALSBØL, LÆK, NYKIRKE og RØDENÆS. Familiernes danske Procentsats ligger her mellem 10 og 50 pCt. Da Sprogskifteprocessen her staar paa et yngre Trin end i det sydlige Omraade, og da Kendskabet til Plattysken blandt de Voksne bliver mindre, jo længere man kommer mod Nord, og derfor ofte paa de to første Trin maa erstattes med det i Skolen tilegnede Højtysk, faar Nutidens Sprogskifte ofte et meget andet Forløb end det, Lauridsen beskrev for Halvfemsernes Vedkommende.

Selk inddeler den nuværende Sprogskifteproces i følgende tre Trin eller „typiske Faser“, som viser dens „lovmæssige“ Forløb: 1) Det første Trin danner „Begyndelses-“ eller „Forberedelsesfasen“, der karakteriseres ved Højtyskens Indtrængen i et mindre Antal Familier — især som Forældrenes Sprog med Børnene — og ved en stor Procentsats af rent dansktalende Familier; de blandet-sprogede Familier er endnu faatallige, dog er Forstaaelsen af Højtysk temmelig udbredt, men Plattyskens Andel er kun ringe. 2) Det andet Trin kaldes „Mellem-“ eller „Hovedfasen“; dens Betydning ligger i en anden brugt Betegnelse: „Kampfase“. Denne Fase præges af en stærk Benyttelse af Højtysk som Børnesprog — et ikke helt ringe Antal Familier er endnu rent højtysktalende —, af Platty-

skens langsomme Fremtrængen i Højtyskens Spor og af et stort og ofte fremherskende Antal af blandetsprogede Familier. I det store og hele hersker der en broget Blanding af tre eller for de frisiske Egenes Vedkommende af fire Sprog. 3) Det tredie Trin, „Slut-“ eller „Sikringsfasen“ viser en overordentlig stærk Tilbagegang for det danske Sprog som de Voksnes Sprog, indtil det helt forsvinder, en mindre Tilbagegang for Højtysken, samt en sejrrig Fremgang for Plattysken, idet de rent plattysktalende Familier bliver fremherskende.

Selvfølgelig kan en skarp Afgrænsning af de tre Faser — der jo i Grunden kan iagttages indenfor enhver Familie — ikke finde Sted; de gaar næsten umærkeligt over i hinanden. Selk antager, at Sprogskifteprocessen i Almindelighed strækker sig over et Aarhundrede eller endnu mere.

Ligesom for det sydlige Omraade skal der her for de enkelte Sognes Vedkommende henvises til den afsluttende Oversigt.

I *Hanved* Sogn har det tyske Fremstød naaet den nye Statsgrænse. Her mod Øst vil Statsgrænsen sikker i Løbet af en Menneskealder falde sammen med Sproggrænsen og dermed komme til at spille samme Rolle som Flensborg Fjord, der sætter Skel mellem det danske Sundeved og det tyske Angel. —

I Tilslutning hertil skal der gives en kort Fremstilling af den sproglige Udvikling i Byen FLENSBORG.

Som paa Adlers og H. V. Clausens Tid gælder det den Dag i Dag, at det for en saa stor Bys Vedkommende er overordentlig vanskeligt at give sikre Talbestemmelser. Man maa ofte holde sig til et mere eller mindre sikkert Skøn.

Et saadant Skøn foretog H. V. Clausen i sine Kommentarer til sit Sønderjyllandkort, der i 1889 udkom som Bilag til „Politiken“; han antager, at der findes 3000 dansktalende Personer i Byen Flensborg. Dette Skøn angribes af Adler, der vil reducere de dansktalende Indbyggeses Tal i Flensborg By til 1000. H. V. Clausen fastholder i 1892 sit Tal og skriver i Haandbogen af 1901: „Af denne bys indbyggere kan 2—3000 antages at have dansk hjemmesprog“.

At H. V. Clausen har haft Ret, viser Folketællingerne 1890, 1900, 1905 og 1910, der bringer følgende Tal til Belysning af de sproglige Forhold i Flensborg indenfor disse 20 Aar:

Aar	Antal Personer	Deraf taler Dansk:
1890	36894	2804 = 7,60 pCt.
1900	48922	3315 = 6,77 pCt.
1905	53771	3576 = 6,65 pCt.
1910	60922	3706 = 6,08 pCt.

At disse Tal i hvert Fald ikke er for høje, fremgaar ogsaa af en Sammenligning med den officielle Statistik over Forældrenes Sprog med deres skolepligtige Børn: I Tidsrummet fra 1904 til 1909 taltes der Tysk af omkring 92 pCt. og Dansk eller begge Sprog af 7 til 8 pCt.

Fra 1910 til 1920 skete der ingen væsentlig Forandring i Forholdene. Efter Begivenhederne i 1920 begynder den danske Procentsats at dale. Denne Nedgang kan vel forklares dels ved dansk Udvandring, dels ved at Eleverne i den danske Privatreal-skole (Dubborgskolen) ikke er regnet med, hvad der derimod er Tilfældet for den dansksprogede kommunale Folkeskole. Den tyske Statistik over Skolebørnenes Sprog i Hjemmet i Tiden fra 1921 til 1935 viser en tysk Fremgang fra 92,4 til 94,7 pCt. og Tilbagegang for de dansk- og tvesprogede fra 2,8 og 4,5 til 0,9 og 4,2 pCt.

Den samlede Statistik viser altsaa en Stigning fra 92,2 pCt. Familier med rent tysktalende Børn i 1904 til 94,7 pCt. i 1935. Naar man husker paa, at det danske Procenttal plejer at ligge højere for de Voksnes end for Børnenes Vedkommende, har det danske Sprog efter 1920 trods dansk Udvandring og hæmmet dansk Tilflytning fra Nordslesvig i Grunden holdt sig godt. Vel er der procentuelt en mindre dansk Nedgang paa Grund af Byens Vækst i de sidste 30 Aar, idet det dansktalende Indbyggerantal sikkert som i 1905 vil ligge omkring 3500. Dertil kommer imidlertid en kvalitativ Styrkelse af det danske Sprogs Stilling gennem de danske Mindretalsinstitutioners kulturelle Virke. —

I Valsbøl og Læk i Midtlandet og i Ny kirke og Rødenæs i de oprindeligt frisiske Vestkystegne er den danske Procentsats dalet til 15,0 og 15,7 pCt. for de to førstnævnte, og til 36,0 og 23,5 for de to sidstnævnte Sognes Vedkommende. Bedst har Dansk klaret sig i Kampen mod de frisiske Folkesprog, som det i Tidernes Løb har formaaet at trænge tilbage. Dette viser, at under

lige Vilkaar er det danske Folkesprog i Stand til med Held at tage Kampen op med andre Dialekter.

Ligesom mod Øst falder her mod Vest Sprog- og Statsgrænsen sammen og det ikke blot paa Fastlandet, men ogsaa mellem Øerne, idet Listerdyb danner saavel Sprog- som Statsgrænse mellem det tyske Sild og det danske Rømø.

2. Sogne, hvor Dansk er overvejende.

Mens Sprog- og Statsgrænsen saaledes paa Fløjene mod Øst og Vest allerede er faldet sammen, er der i Centrum en Række Sogne, hvor Mellemslesvigs danske Folkesprog har holdt Stand. Derved kommer Sproggrænsen i Mellemslesvig altsaa til at ligge sydligere end Statsgrænsen. Det drejer sig om et dansk Sprogomraade, der bestaar af følgende 8 Sogne: MEDELBY, LADELUND, KARLUM, KLÆGSBØL, BRARUP, HUMTRUP, S. LØGUM og AVENTOFT. Dog bør det tilføjes, at i Medelby Sogn mod Øst og i Karlum og Klægsbøl Sogne mod Syd har vi kun i disse Sognes nordligste Kommuner dansk sproglig Overvægt.

Vi vil nøjes med at betragte Forholdene i et af Sognene og forøvrigt henvise til den følgende Oversigt, hvis Procenttal viser Udviklingen fra 1890 til Nutiden.

Vi vælger LADELUND Sogn, især fordi vi her foruden Selks Statistik kan meddele Resultaterne af en fra dansk Side foretagen Kontrolprøve:

Selvom Ladelund Sogn heller ikke sprogligt set er forblevet helt uberørt af det tyske Sprogs Fremstød, er det danske Sprogs Stilling her endnu meget stærkere end f. Eks. i Medelby Sogn. I 1890 skrev Adler: „I Ladelund Sogn har det tyske Sprog siden 1864 ikke gjort noget Fremskridt. Ogsaa i de skolepligtige Familier bliver der af Forældrene kun talt Dansk, ikke Tysk med Børnene“. Adlers og H. V. Clausens Tal peger i samme Retning.

Baade Adlers Udtalelser og hans 90,3 pCt. rent danskaltende saavel som H. V. Clausens 95,5 pCt., der indeholder baade de

dansk- og tvesprogede, viser det danske Sprogs urokkelige Stilling omkring 1890. Sprogtællingen 1905 lader 15 Aar senere kun 70,8 pCt. eller 665 af Sognets 939 Indbyggere tale Dansk, mens 28,7 pCt. eller 269 Personer skal have talt Tysk og 5 et andet Sprog. Hvis disse Tal var paalidelige, maatte de sproglige Styrkeforhold nu ca. 30 Aar efter se helt anderledes ud, end det fremgaar af Selks Statistik.

Hvad fortæller saa Selks 4 Tavler?

Ifølge Tavle A taler endnu 2/3 af Sognets 215 Familier Dansk; højest staar Vestre med 72,1 pCt., lavest Bramsted med 59,0 pCt. At Tilflytning gennem de sidse 3 Slægtled har spillet en Rolle — for Tiden efter 1920 maa man her som i alle Grænsesogne regne med et større eller mindre Antal tysktalende Grænseembedsmænd — fremgaar af det betydeligt højere danske Procenttal (83,7 pCt.) for de 86 „hjemmehørende“ Familier, for Bramsteds Vedkommende endog 90,9 pCt. Det danske Sprogs Tilbagegang er altsaa meget mindre end i Medelby.

Det samme gælder Tallene paa Tavle B: i Ladelund By taler 74,4 af samtlige resp. 76,2 pCt. af „hjemmehørende“ Forældre Dansk med Børnene, i Bramsted 56,0 resp. 80,0, i Boversted derimod kun 14,3 resp. 20,0 pCt.; modsat disse viser Procenttallet 35,1 resp. 18,2 pCt., at de „hjemmehørende“ Forældre i Vestre i høj Grad er gaaet over til tysk „Børnesprog“.

Mens Tavle D viser et forholdsmæssigt lille Antal rensprogede Familier i Ladelund og Boversted, er der i Bramsted og Vestre endnu rigeligt 50 pCt. rensprogede danske, — ja, af de „hjemmehørende“ Familier i Bramsted endog 81,8 pCt. For hele Ladelund Sogn ligger de rensproget dansktalendes Antal omkring 40 pCt., mens det i Medelby Sogn laa omkring 20 pCt. Høj- og Plattysk har endnu kun gjort smaa Fremskridt. Kun i Vestre begynder Forældrene ifølge D i større Maalestok at tale Højtyisk med Skolebørnene; Tallene fra Ladelund Bys Skoledistrikt mangler; i Bramsted er Sproget paa Legepladsen overvejende dansk, i Vestre blandet og i Ladelund By overvejende tysk. Sprogkampen er først i sin Begyndelse. „Forpostfægtningerne er begyndt“, hedder det hos Selk, og som et Eksempel herpaa fortæller han da et Tilfælde fra Vestre, hvor den begyndende Sprogkamp saa at sige skærer en Søkenderække, der bestaar af 7 Piger, i to Dele, idet Forældrene

taler Dansk med de fire ældste Børn, men tysk med de tre yngste. Saaledes kan Sprogskiftets Tragedie faa Præg af det groteske.

For Landsbyerne Ladelund og Bramsteds Vedkommende foreligger der nu (Febr. 1938) en sprogstatistisk Kontrolprøve fra dansk Side. Den er — efter en Henvendelse fra min Side — foretaget af den daværende Lærer ved den danske Privatskole i Ladelund, Christian Stenz, med to navngivne stedkendte Mænd som Hjemmelmænd.

I en Kommentar til sine Opgørelser gengiver Stenz — for at vise „Sprogforvirringen“ og de mange Tvivlstilfælde — følgende Referat af en Samtale i et Haandværkerhjem: „Haandværkeren C har Besøg af sin Broder A. Der er mange Børn i Barndomshjemmet, og disse er med Hensyn til Sindelag delt i danske og tyske.

C: Hvilket Sprog har vi egentlig hjemme?

A: Ja, Far og Mor taler jo Plattysk med hinanden, saa vort Hjem maa vel kaldes plattysktalende.

C: Absolut ikke! Mor taler jo Dansk med Ernst og Andreas og da ogsaa med os to.

A: Nej, med mig taler hun Højtysk, og jeg taler Dansk med Far.

C: Men hvad taler du da med de to smaa?

A: Jeg taler vel baade Dansk og Plattysk.

C: Og med Marie?

A: Der taler jeg Plattysk.

C: Det passer ikke.

Der bliver ivrig Debat, men A maa til sidst indrømme, at han overhovedet ikke er klar over, hvilket Sprog han benytter sig af i Samtale med sin Søster. Maaske bruger den ene et og den anden et andet Sprog, uden at de tænker over det.“

Dette minder jo meget om Selks ovennævnte Eksempel fra Vestre. Begge Eksempler viser, hvor svært det er at lave eller kontrollere en Sprogstatistik. Det samme har Selk følt, naar han skriver:

„Im übrigen wird bei der Auswertung der Zahlen immer wieder klar, wie schwer es ist, einen lebendigen Prozess in der Sprachentwicklung in Karte und Tabelle so darzustellen, dass man das eigentlich Lebendige voll begreift.“ Trods dette viser alligevel følgende Sammenligning af de to Undersøgelser, som Selk og Stenz har foretaget, en ret stor Overensstemmelse, naar man betænker, at der ligger 6 Aar mellem de to Opgørelser i Ladelund By (I) og Bramsted By (II).

Tavle A.	Ladelund Sogn I Ladelund By II Bramsted By	Familiernes samlede Antal	Antallet af de Familier i hvilke Ægtefællerne (Forældrene) taler			
			Dansk	Højlysk	Platlysk	Frisisk
I	Paul Selk 1932 f.	94	61	23	10	—
	Chr. Stenz 1938	97	67	14	16	—
II	Paul Selk 1932 f.	39	23	6	9	1
	Chr. Stenz 1938	38	23	2	12	1

Tavle B.	Ladelund Sogn I Ladelund By II Bramsted By	Antal af Ægtepar med Børn	Deraf taler med Børnene			
			Dansk	Højlysk	Platlysk	Frisisk
I	Paul Selk 1932 f.	78	58	16	4	—
	Chr. Stenz 1938	85	29	39	17	—
II	Paul Selk 1932 f.	25	14	4	6	1
	Chr. Stenz 1938	29	13	5	11	—

Tavle C.	Ladelund Sogn I Ladelund By II Bramsted By	Det samlede Antal af Familier	Antallet af de ren- sprogede Familier			
			Dansk	Højlysk	Platlysk	Frisisk
I	Paul Selk 1932 f.	94	26	12	4	—
	Chr. Stenz 1938	97	32	13	12	—
II	Paul Selk 1932 f.	39	20	5	8	1
	Chr. Stenz 1938	38	14	2	10	1

i %				Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier	Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier, i hvilke Ægtefællerne (Forældrene) taler				i %			
Dansk	Højlysk	Plattysk	Frisisk		Dansk	Højlysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højlysk	Plattysk	Frisisk
4,9	24,5	10,6	—	46	37	3	6	—	80,4	6,5	13,0	—
3,1	14,4	16,5	—	49	42	1	6	—	85,7	2,0	12,2	—
3,0	15,4	23,1	2,6	11	10	1	—	—	90,9	9,1	—	—
0,5	5,3	31,3	2,6	15	13	1	1	—	86,7	6,7	6,7	—

i %				Antal fra gammel Tid hjemmehørende Ægtepar med Børn	Deraf taler med Børnene				i %			
Dansk	Højlysk	Plattysk	Frisisk		Dansk	Højlysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højlysk	Plattysk	Frisisk
4,4	20,5	5,1	—	42	32	8	2	—	76,2	19,0	4,8	—
4,1	45,9	20,0	—	46	22	17	7	—	47,8	37,0	15,2	—
3,0	16,0	24,0	4,0	10	8	1	1	—	80,0	10,0	10,0	—
4,8	17,3	37,9	—	11	7	2	2	—	63,6	18,2	18,2	—

i %				Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier	Antallet af de ren-sprogede fra gammel Tid hjemmehørende Familier				i %			
Dansk	Højlysk	Plattysk	Frisisk		Dansk	Højlysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højlysk	Plattysk	Frisisk
7,7	12,8	4,3	—	46	12	4	3	—	26,1	8,7	6,5	—
3,0	13,4	12,4	—	49	18	1	4	—	36,8	2,0	8,2	—
1,3	12,8	20,5	2,6	11	9	1	1	—	81,8	9,1	9,1	—
6,8	5,3	26,3	2,6	15	11	1	—	—	73,3	6,7	—	—

I Tilknytning hertil skriver Chr. Stenz: „Vore Opgørelser over Antallet af Familier i Ladelund Sogn stemmer ikke med Selks; men flere af næste Generation har i Mellemtiden stiftet Hjem. Med Hensyn til gamle (alteingesessene) Familier, har jeg medregnet Familier, der kun er flyttet indenfor samme Sogn (f. Eks. fra Ladelund til Bramsted eller omvendt), hvilket Selk tilsyneladende ikke har gjort. Derved er vore Resultater blevet større. I Bramsted gør det Forhold sig gældende, at mange dansksindede Gaardmænd efter Afstemningen i II Zone solgte deres Gaarde og flyttede nordpaa, hvilket forklarer de relativt faa „gamle“ Familier.

I Ladelund afviger Tallene, der angiver Omgangssproget mellem Forældre og Børn, stærkt fra Selks Tal i dansk Disfavør. Aarsagen kan jeg ikke forklare, men om mine Kilders Paalidelighed tør jeg ikke tvivle. Man ser flere Steder det Tilfælde, at en Familie skifter Talesprog med Børnene, saaledes at de ældre Børn er opdraget paa Dansk og de yngre paa Tysk; men at Tallene skulde kunne udvise saa store Svingninger, siden Selk foretog sine Undersøgelser, lyder næsten utroligt. Dog kan dette, at store Vejarbejder foretages paa Egnen, og at en Arbejdslejr er flyttet fra Flensborg til Ladelund, hvorved mange fremmede med tysk Talesprog er tilflyttet, have Indflydelse paa det daglige Omgangssprog.

For Ladelund og Bramsted gælder, at alle — bortset fra Toldere, Lærere og lignende — forstaar og kan tale Dansk. I Hjemmene med tysk eller plattysk Talesprog lærer Børnene i Reglen først senere Egnens Dialekt — navnlig gælder det for Udflyttere; men jeg har ogsaa iagttaget, at smaa 5 Aars Børn, der kun lærer eet Sprog hjemme, kan underholde sig livligt med hinanden paa alle tre Sprog.“

Denne Undersøgelse fra dansk Side er meget værdifuld, idet den bekræfter det første almene Indtryk af den tyske Statistiks Tilfordelighed; thi baade Selk og Stenz paaviser den samme Tendens i de to Byers sproglige Udvikling. En dansk Undersøgelse af Forholdene i de øvrige overvejende dansktalende Sogne vilde sikkert svare til Selks Tal, som meddeles i den følgende Oversigt.

3. Sammenfattende Oversigt over Sprogskifteprocessen i Mellemslesvig.

Vi begynder med en Oversigt over de danske Procenttal i Tiden fra 1890—1932 f.:

Sogn (naar Sognets Skoledistrikter resp. Kommuner anføres, er Kirkebyen fremhævet)	Adler 1890 (Familier)	H. V. Clausen 1892 (Familier)	Sprogtaellingen 1905 (Personer)	Solk 1932 f. (Familier)	De hjem- nøcher. Familier
<i>I a. Sogne med uddød eller døende dansk Folkesprog.</i>					
Fjælde	7,5	41,9	2,2	0,0	0,0
Hjoldelund	15,3	86	1,3	0,0	0,0
L. Vi	66,7	67	9,5	2,0	—
St. Vi	81,1	81		4,1	—
Lyngvraa m. m.	75,0	75		1,8	—
Skovbøl m. m.	70,7	71		3,8	—
Sillerup	86,7	87		3,3	—
N. Haaksted	23,5	87,8	6,6	3,8	—
<i>I b. Sogne, hvor Dansk er i Mindretal eller truet.</i>					
Hanved	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾
Valsbøl	33,3	86	11,1	15,0	19,4
Læk	²⁾	²⁾	21,9	15,7	29,2
Nykirke	40,6	44,8	31,3	36,0	—
Rodentes	27,5	34,3	18,9	23,5	19,4
<i>II. Helt eller delvis overvejende dansktalende Sogne.</i>					
Medelby	76,8	88,8	52,2	46,8	69,3
Ladelund	90,3	95,5	70,8	66,5	83,7
Karlum m. m.	66,8	78,5	47,4	52,4	64,3
Tinningsted	83,3	94		43,1	75,0
Klægsbøl	76,5	76	44,4	17,9	11,1
Bødsbøl	64,1	65		65,6	81,8
Brarup	100 ³⁾	100	74,0	63,4	81,0
Humtrup	100	100	72,9	72,1	87,8
Sønder Logum	80	?	59,1	55,3	—
Aventoft	97 ³⁾	97	72,8	66,4	81,0

¹⁾ Der henvises til Fremstillingen i Haandbogen III. S. 631 f.

²⁾ Selve Flækken ikke medregnet.

³⁾ Ca.

Den nuværende GRÆNSE mellem overvejende dansk- og overvejende tysksproget Omraade gaar fra Statsgrænsen mellem Frølev og Ellund tværs igennem Medelby Sogn, følger derpaa Sydgrænsen af Ladelund Sogn, gennemskærer Karlum og Klægsbøl Sogne, falder derpaa sammen med Brarup og Humtrup Sognes Vestgrænse, skærer Vimmerbøl Kommune ud af S. Løgum Sogn, følger Sydgrænsen af Aventoft Sogn og derpaa Statsgrænsen. Umiddelbart Syd for denne Grænse for overvejende dansk Omgangssprog ligger fra Øst mod Vest Landsbyerne Østerby, Medelby, Holt, Agtrup, Tinningsted, Klægsbøl samt de frisiske Sogne. I disse Landsbyer viser Sprogskiftet et mere fremskredet Trin modsat Landsbyerne og Sognene Nord for „Sproggrænsen“, hvor vi kan iagttage Processens allertidligste Trin. Derved opstaar paa begge Sider af „Sproggrænsen“ et sprogligt „Grænsebælte“ eller „Sproggrænseomraade“.

Hvordan svarer nu Paul Selks „Sproggrænse“ til den efter 1920 fra dansk Side angivne „Sproggrænse“?

Blandt de foretagne Skøn kan nævnes dem, der er foretaget af en dansksindet „Slesviger“ i Aaret 1923, af Marius Kristensen i „Sønderjyllands Historie“ (I. 80 f.) af Bock, af Kretschmer og af Tage Jessen i forannævnte Anmeldelse.

Den Overensstemmelse, der findes mellem den skønmæssige Sproggrænse fra dansk Side og Selks statistisk underbyggede Sproggrænse, viser tydeligt en fælles Hovedlinje. At der vil kunne findes Enkeltheder, hvorom der vil kunne tvistes, ligger i Sagens Natur og vil være let forstaaeligt, naar vi husker paa, at det drejer sig om sproglige Forhold, der drager Grænselinjer ikke blot gennem Sogne og Landsbyer, men gennem Familiers og Enkeltpersoners sjælelige Indstilling.

Hvad ANTALLET af dansktalende Personer angaar, foreligger fra Tiden omkring 1900 til Nutiden en Række Tal, der dels beror paa en skønmæssig Beregning og dels skyldes de tyske Folke- og Sprogtællinger.

Hverken Adler eller H. V. Clausen giver i deres Afhandlinger fra omkring 1890 et samlet Persontal, da deres Statistik jo hvilede paa Familiernes og ikke paa Enkeltpersoners Sprog. I „Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie“ (1901) sætter H. V. Clausen Antallet af dansktalende i hele Mellemslesvig — Flensborg

medregnet — til omtrent 16000. Dette Skøn har sikkert svaret ret nøje til Kendsgerningerne; thi den officielle tyske Sprogtælling af 1905 har ca. 10500 dansktalende Personer syd for den nuværende Grænse (helt nøjagtigt kan Tallet ikke opgives, da den nuværende Grænse ikke falder sammen med Hanved og Bovs Sognegrænser), deraf 3176 i Flensborg By, 412 spredt i Angel, og 719 i det frisiske Folkeomraade paa Fastlandet og paa Øerne. Men de mange Unøjagtigheder, som vi med Hensyn til Sprogtællingen af 1905 har paa- vist, lader os formode, at et betydeligt Antal tvesprogede er talt med som tysksprogede — en Opfattelse, der bestyrkes ved det Forhold, at Sprogtællingen kun har 15 Personer, der taler begge Sprog.

De nyeste officielle Tal hviler paa Folketællinger fra Aarene 1925 og 1933 og findes gengivet i „Statistik des Deutschen Reiches“, Band 451 (Berlin 1935). I Omraadet „Mellemslesvig“, der i Statistikken omfatter Kredse Syd-Tønder, Husum, Ejdersted samt Flensborg By- og Landkreds, taltes i 1925 3708 dansktalende og i 1921 dansk- og tysktalende Personer, tilsammen ca. 5000 Personer, der helt eller delvis taler Dansk. Ved Folketællingen 1933 er de tilsvarende Tal 2826 og 1301, ialt 4127. Selvom disse Sprogtællinger kun tæller dansk-sprogede tyske Statsborgere (og der skønmæssigt bør lægges ca. 600 danske Statsborgere til), svarer i hvert Fald det sidste samlede Tal vistnok ikke helt til de foreliggende Forhold.

Dette fremgaar ogsaa paa en vis Maade af Selks Statistik. Hans Materiale viser nemlig, at der i de i den før anførte Oversigt nævnte 17 Sogne findes ca. 1200 Familier, hvor Forældrene eller Ægtefolkene taler Dansk indbyrdes, og blandt disse igen 426 Forældrepar, der taler Dansk med Børnene. (Dertil bør lægges de paa et Skøn beroende 15 pCt. indbyrdes dansktalende Ægtepar i Harreslev, hvis Familieantal er 603). Regnet med et Barn pr. Familie vilde alene disse Tal overstige Sprogtællingens Tal paa de dansktalende i 1933 (2826). Da Antallet af dansktalende Børn ifølge Sagens Natur bør forhøjes med nogle Hundrede, og da der bør regnes med en delvis Tilbagevenden til dansk Omgangssprog efter Konfirmationen, nærmer vi os altsaa Sprogtællingens samlede Tal for de dansk- og tvesprogede (4127) alene i det af Selk undersøgte mellemslesvigske Omraade. Men dertil kommer de spredt boende dansktalende udenfor dette Omraade og i Flensborg By, hvor Selk opgiver det danske Sprogelement blandt Skolebørnene til 0,9 + 4,2 pCt. eller 5,1 pCt.

Paa Grundlag deraf kan man altsaa anslaa Flensborgs dansk- og tvesprogede Befolkningselement til ca. 3500.

Med temmelig stor Sikkerhed kan man vist derfor sætte det samlede Antal dansk- og tvesprogede i hele Omraadet syd for Grænsen til ca. 7000 Personer.

Naar man forsøger at stille det danske Folkesprogs HOROSKOP i de nordlige dansktalende Sogne i Mellemslesvig, bør man være meget varsom. De sidste 140 Aar kunde jo tyde paa, at det danske Sprog i Angel og Mellemslesvig gennem en forkvaklet historisk Udvikling har været og er dømt til en fortsat langsom Udslettelse, en Udvikling, der ikke synes at ville standse, før Sproggrænsen falder sammen med Statsgrænsen ved Skelbækken.

Denne Grænse er nemlig ikke nogen tilfældig Grænse. Allerede rent topografisk set synes den nye Statsgrænse at falde sammen med den, der er sat af Naturen, idet der netop her til begge Sider af Grænsen findes udstrakte, ret ubeboede Hede- og Mosestrækninger og kun faa og lidet benyttede Eng- og Hedeveje, der forbinder Slogs Herred i Nordslesvig og Kærherred i Mellemslesvig. Det var med Rette, H. V. Clausen understregede dette Forhold, da han omkring 1900 opridsede vor nuværende Grænse.

Denne Grænse maa imidlertid heller ikke betragtes som en ren geografisk Grænse; der ligger et meget dybere Skel mellem Mellemslesvig og det danske Nordslesvig — en vigtig Kulturgrænse, der har dannet sig i Tiden efter Reformationen. Nord for Flensborg Fjord og Skelbækken prædikede man næsten udelukkende paa Dansk, i Angel og Mellemslesvig derimod næsten udelukkende paa Tysk, først paa Nedertysk og efter 1650 paa Højtysk. Kun i Mellemslesvigs nordlige Sogne har vi til Tider haft afvekslende dansk og tysk Kirkesprog. Det senere Skolesprog fulgte Kirkesproget. Denne aarhundredgamle Kulturgrænse mellem en Befolkning med et forkvaklet Aandsliv og en Landsdel med en naturlig kulturel Udvikling danner altsaa Grundlaget for den nuværende Statsgrænse ved Skelbækken.

Paa denne Maade opstod der i Mellemslesvig en skæbnesvanger Modsætning mellem det stedgroede danske Folkesprog og det fremmede tyske Skrift- og Kultursprog. Vi har flere Eksempler paa, hvorledes Befolkningen led under den og endog gav Udtryk for denne instinktive Uvilje mod det fremmede Kultursprog. Det var

først det forbedrede højtyske Skolevæsen, der i Løbet af 1800-Tallet brød denne passive Modstand hos Befolkningen og derved skabte nogle af Forudsætningerne for Sprogskiftet i Mellemslesvig. Selvom den nationale Bevægelse ikke rejste saa voldsomme Bølger som i Angel, saa har den alligevel været medvirkende til at bryde den latente danske Livsvilje i store indifferente mellemslesvigske Befolkningskredse. Ja, selv i de mellemslesvigske Sogne, hvor der efter 1864 fandtes udprægede danske Sympatier og talrige danske Rigsdagsstemmer, viste alligevel den senere Udvikling, at der til en Hævdelse af og til et levende bevidst Forsvar for det danske Sprog kræves to Ting: en levende Forbindelse med Moderlandets Kultur og Aandsliv og en udpræget Vilje til Bevarelse af det danske Sprog.*)

Det er ud fra disse to Synspunkter, at det kulturelle danske Mindretalsarbejde i de overvejende eller delvis dansktalende Sogne i Mellemslesvig bør gøres og er blevet gjort.

Det er „Flensborg Avis“s store Fortjeneste, at den lige fra sin Begyndelse har forsøgt at skabe og vedligeholde bevidst dansk Kulturinteresse i Mellemslesvig. Efter 1920 har Jessens gamle Blad faaet en Række værdifulde Medhjælpere i Mindretallets andre danske Kulturinstitutioner; der tænkes her paa dansk Menighedsarbejde, dansk Skolevirksomhed — baade gennem Vandrelærernes Pionerarbejde og de smaa danske Mindretalsskoler — og det danske Biblioteksvæsens Bogbiler. Nutidens Radio, der har virket til Gavn for det højtyske Sprog, har samtidig været med til at bryde store Kredses traditionelle sproglige Mindreværdsfølelse overfor deres danske Folkemaal, idet den har givet mange Lejlighed til at overbevise sig om, at deres „Kartoffeldansk“ — som Tyskerne ynder at kalde mellemslesvigs danske Sprog — sætter dem i Stand til at forstaa det danske Skrift- og Kultursprog. Det danske Kultursprog er paa den Maade en Ven og Beskytter af det danske Folkemaal indenfor det danske Mindretal i Mellemslesvig; men det staar samtidig

---

*) At en bevidst dansk Vilje er i Stand til at standse Plattyskens Fremtrængen, har vi set i Landsbyerne Frøslev og Bov, hvis kærnedanske Bønder vægrede sig ved at følge Strømmen og undlod at tale Plattysk til Børnene, skønt dette Sprog ikke var dem ukendt. Det er deres Indsats, der danner Forudsætningen for den nuværende Stats- og Sproggrænse ved Padborg og Krusaa.

for de tyskindstillede dansktalende Mellemslesvigere — Sprog og Sindelag falder her som andetsteds i det gamle Hertugdømme ikke sammen — som en værdig Repræsentant for det Folk, som de trods Sprog og Afstamning ikke har villet tilhøre.

Det er Mellemslesvigs tysksindede Flertalsbefolkning, der kommer til at bestemme det danske Sprogs Skæbne; dog kan det danske Mindretal ved at udvise Livsvilje i Form af Trofasthed mod deres Sprog til en vis Grad være i Stand til at forhale Flertalsbefolkningens Sprogskifte. Mindretallets levende Forbindelse med dansk Folkebevidsthed, Nationalitet og Kultur og dets bevidste Hævdelse af det nedarvede Sprog vil trods alt virke som Bølgebryder i Brændingen. Desuden maa det afventes, hvilken udstraalende bevarende Virkning Nordslesvigs sønderjydske Maal og danske Kultursprog bag den politiske Grænses beskyttende Dige vil udøve paa det dansktalende „Forland“ mellem Sprog- og Statsgrænsen; men samtidig maa man huske paa, at Samkvemmet mellem Nord- og Mellemslesvig er blevet meget mindre efter Grænsedragningen og Inflationstiden end tidligere. Af dansksprogede Elementer har Mellemslesvig hovedsagelig faaet nogle „heimaltreue“ hjemmetyske Familier nordfra.

Naar man tager alle disse Forhold i Betragtning, kunde det for en nøgtern Bedømmelse af den hidtidige Udvikling og den nuværende Stilling i værste Fald se ud til, at det danske Folkesprog Syd for Statsgrænsen vil være i Stand til at føre en Tilbagetogskamp et godt Stykke ind i 2000-Tallet. Først saa vil Sprog- og Statsgrænse dække hinanden. En derpaa følgende plattysk Invasion i Nordslesvig vil — med en fredelig Udvikling som Forudsætning — være ganske udelukket; derfor borger Nordslesvigs danske Kulturarv og bevidste, danske Livsvilje, som i Fællesskab giver sig Udtryk i det harmoniske Samspil mellem dansk Kultursprog og sønderjydske Folkemaal.

III.

Kort Karakteristik af de fire Sprog Syd for Skelbækken.

Efter Gennemgangen af de sproglig-statistiske Forhold Syd for Skelbækken vil det som Afslutning være paa sin Plads at give Læserne en ganske kort Beskrivelse af det danske, det højtyske, det plattyske og det frisiske Sprog.

1. Det danske Folkemaal.

Vi begynder med de stedgrodde danske Folkemaal Syd for Grænsen af 1920. Selv om disse er eller har været ret forskellige, maa de betragtes som hørende til den jyske Gren af de danske Dialekter. Fællesjydsk er saaledes Bortfald af udlydende svag Selvlyd, f. Eks. *bach en Kach* (bage en Kage); sydvestjydsk er Brug af bestemt Artikel foran Navneord: *æ Mand* (Manden) og korte Nutidsformer: *frys, tjen* (fryser, tjener). Formen *æ* (jeg), der findes i største Delen af Sønderjylland samt i Thy, gælder ogsaa for de danske Dialekter syd for Grænsen. Omlyden i Nutids Fortællemaade, f. Eks. *gær, stær, fær* (gaar, staar, faar), der er sydjydsk og delvis østjydsk, findes ligesom i de andre sydlige sønderjydske Dialekter i endnu flere stærke Udsagnsord. — Der findes altsaa en direkte Sammenhæng mellem de jyske Maal Syd og Nord for den nye Grænse.

De danske Folkemaal Syd for Grænsen kan — trods Overgangsformer — inddeles i fire Grupper: Angelsk, Flensborgsk, Sydsles-

vigsk og Vestslevigsk. Med de to sidste Betegnelser menes de to ret forskellige danske Mundarter, der taltes og tales i Mellemslesvigs sydlige og nordlige Del. Det er disse fire Dialekter, der her skal omtales.

ANGELBOMAALET er meget tidligt blevet gjort til Genstand for en Undersøgelse. Grunden dertil var den overleverede, men ubeviste Antagelse, at de Angler, der sammen med Sakser og Jyder i 400-Tallet erobrede England, oprindeligt havde boet i Angel. Professor Lachmann i Kiel (1649—1754) foretog en Undersøgelse af den angel-danske Dialekt for at paavise dens Lighed med Angelsaksisk. Hans Optegnelser, der omfatter en Ordsamling og Tekster, overbeviste ham om, at Angeldansk ikke havde noget med Angelsaksisk at gøre, men at det var en dansk Dialekt. Til samme Resultat kom Keller fra Rudolstadt, der i Aaret 1824 foretog en Optegnelse af Lignelsen om den fortabte Søn i Tolk Sogns danske Mundart. Alligevel vedblev de uhistoriske Hypoteser om et „saksisk Element“ i Angel og Størstedelen af Jylland at holde sig. Det var først den danske Sprogforsker Lyngby (1829—1871), der paa Grundlag af egne Optegnelser og Hagerups Afhandling „Om det danske Sprog i Angel“ (1854) paaviste, at der intet var i de sønderjydske Stedmaal, som tydede paa Afstamning fra ikke-nordiske Sprogformer — en Tankegang, som allerede vor store Sprogforsker Rask havde været inde paa; dog havde Rasks Kendskab til Sønderjydsk ikke været saa grundigt, at han havde kunnet føre et virkeligt Bevis.

I det følgende skal der nu gives et Par angeldanske Sprogprøver:

1) Af Lachmanns Optegnelser*): Fadervor, samt en Bondes Fortælling om Dagens Krigsbegivenheder, forsynet med en mangelfuld skriftdansk Oversættelse:

Woer Faar, som er i e Himmel, dit Nauen wuer hellet, la dit Rieg kom te wos, din Wille la schie her a e Juer, saadant som i e Himmel, wort dauwle Briie gi wos e dauw, a vergi wos woer Schüld lie-som wi vergi wor Schüldener, la wos int kom i Versüegels, men frey wos fra old und, for e Rieg er dit, a e Kraft a e Herrlehæd i Ewig-hæd. Amen.

---

*) Findes nu som Nr. 1385 blandt de Suhmske Haandskriftsamlinger paa Det kgl. Bibliotek i København, udgivet 1891 af P. K. Thorsen i Dania I, 97 ff.)

Som ä noh war syst i ä Staj,
 hür ä meül noit a ä Krye ver-
 teel. I ä Polakkers Lanj schall
 ed sü ülj oud, wiel ä Moscowiter
 o ä Tatar steel a roau seng a
 brenj a kom ülj a steje, so wit
 som die är kommen fram.

Der jeg sidst var i Staden
 hørte jeg megit nyt fortæle om
 Kriegen. Udi Pohlen skal det
 see ilde ud, fordi Mosscowiterne
 og Taterne stjælder og røver,
 skiender og Brender og kommer
 ilde af Sted, saa vit som de
 kommer.

2) Af Kellers danske Sprogprøve for Tolk Sogn (Syd-Angel
 1824):*)

*En main ho tou söonner, a den öngst so te hains far: Gie mü, far,
 den diel a päng, de mü hörr, a hain dielt em de päng. A int läng
 derätter sankede den öngst sön olt sammel a gik wied ur ä lain, a
 der forkomm hain olt päng mü frern a drikken.*

3) Af Hagerups Historier, Ordsprog, Mundheld, Bønner og Bør-
 nerim (fra Nord-Angel 1854):

*I Gammelbyskov de va jissin en Kun, de va så fejt givt å hin
 Smör. Ven e va dyt, så so hon: Tøjje kons lidt, Byen! De æ dyt. O
 ven e va volfejl, so hon egjen; Tøjje kons lidt, Byn! de skal mö'l
 te en Sum.*

*Ven en smir'r Stien ebland æ Hund': den e dræffer, den piffer. —
 Krag' finder Mag'. — En kold Maj gir en varm Laj'. — De e it godt
 å lær gaml' Hund' å gjæff'. — Et godt Uer finder et godt Stej. —
 Do est it fo gammel te enon å vu skurre. — De e it godt å få manne
 Hoj unne jin Hat. —*

*Tille om Morne kömmer æ
 Kjære Far, a bejjer de
 A do vild gi me din Frej
 Så æ sin rolle kan gå min Vej
 Bevar me, a æ it undt må gyr',
 A me heller it undt må my'.
 Gi me edav mit davle Brye,
 Æ Himmel, ven æ jitgång dyer.*

*Ri, ri te Kirk!
 En Kittel urå Silk!
 Æ Mantel den er kofferblå,
 En affelgrå Hest å ri å!
 Så rier vi hen,
 Så kömmer vi egjen,
 Så rijer vi hen te Kirk'!*

*Sav Ba'n, sav!
 Din Far e henn å plovv,
 Din Mor e henn å gi æ Griis.
 Söver do int', fær do a æ Rüs.*

*Dommeldot,
 Slük-i-Pot,
 Lång'-Mand,
 Stakke-Jehan,
 Lill'-Pæer ve ær Ehnd.*

*) Über Sitten und Gebräuche der Angler und Friesen im Herzog-
 tum Schleswig, Oksens Issis 1824, I, 49 ff.

4) Af Allens Optegnelser (II, 395) (Tøstrup-Sterup 1857):

Æ er førd i Ørsbjergre i Tøstrup Sovn. Min Faer boi midt emell e Præst aa e Deen ve e Kjerck. Han er førd i Ardelt aa min Moer i Ravnkær, aaber di er begge dø. No er der kommen en ann Mand aa min Fars Stej, aa di meest a min Slæit der i e Sovn er dø.

5) Fra mine Optegnelser i Nykirke (1931): En Talemaade, en Regel om Rugens Modning:

Do kat kys' trirre Års Byrn. — Fier Ucher å shri', fier Ucher å dri', å fier Ucher å mons. —

Disse Smaaprøver — og Hagerups Ordsamling — bevidner klart Angelbomaalets nordiske Karakter; thi de viser: 1) en Række særegne nordiske Ord, f. Eks. *Ba(r)n* (tysk *Kind*), *Dreng* (t. *Knabe*), *Gris* (t. *Ferkel*), *gyr'* (t. *tun*), *-skov* (t. *Wald*); 2) Bibeholdelse af *gg* i Ord som *hugge*: *hohg* (t. *hauen*, eng. *hew*), *Egg* (t. *Ei*; eng. *egg* er indkommet fra Nordisk); 3) Bortfald af *j* i Ordenes Begyndelse, f. Eks. *ung*, *den öngst* (t. *jung*, eng. *young*), *Aar* (t. *Jahr*, eng. *year*); 4) Bortfald af *w* foran *u* eller *o*: *Ulle* — i Marknavne (t. *Wolf*, eng. *wolf*), *Ord*, *Uer* (t. *Wort*, eng. *word*); 5) Bortfald af *h* (*ch*) foran *t* (ogsaa i Engelsk, hvor man dog endnu skriver *gh*): *Nat* (t. *Nacht*, eng. *night*), *Dætter* (t. *Tochter*, eng. *daughter*); 6) Endelsen *-(e)r* i Udsangsordenes Nutidsform (tysk *-e*, *-st*, *-t*, o. s. v.); angeldansk *est* og *kat* (er, kan) er derimod gammeldanske Former); 7) Passivdannelse paa *-s*, der mangler paa Tysk, f. Eks. (*gjøs*, sml. *mons*); 8) Ordføjningen, hvor Tysk (og Frisisk) modsat Dansk (og Engelsk) sætter Udsagnsledet sidst i Sætningen. — De forekommende Afvigelser i Ordstillingen kan vel delvis skrives paa Optegnerens Regning.

Dernæst lægger vi Mærke til et Par sønderjydske Ejendommeligheder: 1) Omlyden i nogle Udsagnsords Nutidsformer, f. Eks. *sover*, *kommer*, *hær*, *slær*, *stær*, *gær*, *fæ* (*sover*, *kommer*, *har*, *slaar*, *staar*, *gaar*, *faar*); disse Omlydsformer, der ogsaa findes i Norsk og Islandsk, træffes med Undtagelse af de tre sidstnævnte Former kun i Sønderjydske, og der især i de sydlige Dialekter, og de forekommer allerede i Flensborg-Haandskriftet af Jydske Lov og i St. Knuds Gildeskraa. 2) Ord som *Koffer*, *Affel*, *piffer*, *griffer* (Kobber, Abild-, piber, griber), der findes Syd for Linien Tønder-Aabenraa,

og Ord som *griif*, *Skif* (gribe, Skib), der findes Syd for Ribe-Koldinglinien, viser en speciel sønderjydske Udvikling, der ikke har noget med den tilsvarende højtyske (smlg. *greifen*, *Schiff*) at gøre, da Højtysken jo hører hjemme i Mellem- og Sydtyskland; dertil kommer, at det sydligste danske Folkemaal, Fjoide-Maalet ved Husum, viser *griib* og *Sjeb*, og at de plattyske Nabdialekter har *gripen* og *Schip*. — Nævnes bør her ogsaa Ordet *ven*, der ikke stammer fra tysk *wenn* (naar), men er opstaaet ved Forkortning af et ægte nordisk Ord (*hwænnær* eller *hvinær*); ogsaa *vu* (*vorde*) er af dansk Oprindelse, modsat Skriftsprogets *blive*.

Fremdeles er der i Angelbomaalet — saavel som i de andre sønderjydske Dialekter — bevaret en Del gamle nordiske Ord, der er forsvundet i Rigsmaalet eller kun bruges i højtideligt Sprog; f. Eks. *Braa* (Tagskæg), *Hærde* (æ *Hær*: Skulder, smlgn. hærdebred), *kvovne* (kvæles), *Mahj*, (Made, Eng), *Vrå* (Krog); smlg. ogsaa Teksterne *meil*, *mö!* (meget).

Angelbomaalet er altsaa en jydsk, nærmere bestemt en sønderjydsk Dialekt, men har ligesom Sundeved- og Alsingmaalet — ifølge Hagerup — „noget mere jævnt løbende eller syngende ved sig end Nørrejydsk“, et Tonefald, der nærmer Østslesvigsk til Ødialekterne.

Nedertyske Laaneord, som f. Eks. *vergi* (tilgive), *Versüegels* (Fristelse), *frern* (æde), *volfejl* (billigt), *aaber* (men), *wiel* (for-di), berøver ligesaa lidt Angelbomaalet dets danske Karakter som de mange gamle og nye Laaneord i det danske Skriftsprog. — Det var derfor med Rette, at Hagerup afviste de tyske Embedsmænds Dom, der stemplede Angelbomaalet som „Rabendänisch, eine entsetzlich corrumpierte Sprache, ein höchst wortarmes Patois“. — Tværtimod, det danske Angelbomaalet beholdt lige til sin Død sit nordiske Karakterpræg, og Folkemaalets historiske Lidelsesvej fra Slien til Flensborgfjord bærer i sit Nederlag Vidnesbyrd om dansk Sejghed.

Om FLENSBORGS DANSKE BYMAAL i de sidste Aarhundreder ved vi intet udover Gengivelsen af Fiskerkonernes Raab med *lawend Tåsk* (levende Torsk — slesvigske Provindsialefterretninger 1864, p. 614.—), hvor Ordet *lawend* viser en Lydudvikling, som vi ogsaa finder i danske Laaneord i Byens Plattysk (f. Eks. *vraulich*, vrøvlet, *Traueln*, Trævler), og som minder om Udviklingen i Aabenraas

danske Bymaal, hvor *ev, ov, øv, og av* udtales som *aw (au)*. Ifølge Meddelelse fra Magister Bjerrum mindes en i Engelsby ved Flensborg i Aaret 1847 født Mand Konernes Raab og fortæller derom: *Væn di gik mæ Tåsk å Ga i æ Staj, så prål di: Vil I ha lawen Tåsk?* Den typiske *aw*-Forbindelse viste sig ogsaa i *Raw* (Ræv), *Braw* (Brev), *skraw* (skrev), *Lawerda* (Lørdag). Dog vover Optegneren ikke at drage større Slutninger om Flensborgs gamle Bymaal paa Grundlag af det stærkt begrænsede og usikre Materiale. — Den danske Dialekt, der nu høres i Flensborg, er vistnok uden Undtagelse nordslesvigske Folkemaal.

SYDSLESVIGSK — nærmere betegnet Maalet i Fjorde Sogn — er blevet grundigt undersøgt af danske Sprogmand (i 1857 af Prof. Lyngby, i 1889 af Mag. P. K. Thorsen og i nyere Tid af Dr. Mar. Kristensen og Dr. A. Bjerrum). De har fastslaaet følgende typiske Træk for Fjoldemaalet:

1) Overgang fra *kj* til *tj*, *skj* og *stj* til *sj* samt *gj* og *dj* til *j*: *tjær, sjeb, sjæl, jæs, jyb* (Kær, Skib, stjæle, Gæs, dyb). Denne Overgang findes ogsaa paa Sydøerne og i Skaane og antages ogsaa at have præget Dialekterne mod Syd langs med Husum-Slesvig Vejen og mod Øst mod Angelbo-Dialekten samt maaske i Svans. De Stednavneundersøgelser, der for Tiden foretages, vil give Svaret paa Spørgsmaalet om den sydslesvigske Dialekts gamle Omraade.

2) Modsat Vestslesvigske *skif, dyf* (Skib, dyb) har Fjoldemaalet ligesom visse Dialekter i Vendsyssel og Nordøstskaane udlydende — *b* (eller *v*).

3) Sammen med Maalene i Angel og paa Als har Sydslesvigske Tvelydning af langt *e* og *ø* til *ie* og *yø*, f. Eks. *bien* (*Ben*), *bryø* (Brød), men desuden — ligesom vistnok i Sydangel — ogsaa langt *o* og *å* til *uo* og *oa*, f. Eks. *kuo, noal* (Ko, Naal), og langt *i, y* og *u* i Udlyd til *æj, øj* og *ou*, f. Eks. *næj, bøj, tou* (ni, By, Talordet 2 i Neutrum). Noget tilsvarende findes kun i Nørrejylland.

4) Bevarelsen af Lydforbindelserne *ks* og *rv*, f. Eks. *aks* (Aks), *ærvel* (Arveøl) er ret erstaaende i danske Maal.

5) Det samme gælder Bevarelsen af Tal- og Personbøjning i nogle Udsagnsord, f. Eks. *han æ: die æ* (han: de er) og *han gær: di goa* (han: de gaar); *æ skal: å skat* (jeg: du skal) og *æ gik: do gikst: vi ging* (jeg: du, vi gik). Mens vi skal til Bornholm eller Østskaane for at finde Forskellen mellem Verbernes En- og Flertalsbøjning

bevaret, er Bevarelsen af Personbøjningen ogsaa ret almindelig mod Nord og Øst for Fjordeomraadet.

Mens saaledes Sydslesvigsk ved Siden af Ligheden med Vestslesvigsk og Angelsk ejer en Del Træk, der viser Forbindelsen med Østdansk, hører VESTSLESVIGSK nøje sammen med de vestslesvigske Dialekter mellem Grænsen og Ribe og med Vestjydsk længere Nord paa. Yderst mod Vest i Aventoft Sogn træffer Stødgrænsen, der begynder Nord for Haderslev ved Lille Bælt, det frisiske Sprogomraade. Dette Stød er maaske Aarsagen til det saakaldte „Klusilspring“, o: Udviklingen af et *k* (*g*) eller *tj* (*dj*) i Ord som *muges*, *gridjes* (Mus, Gris). Den øvrige Del af det Mellemslesvigske kender ligesom det Østslevigske ikke Stødet, men derimod en musikalsk Akcent, der bliver stærkere og stærkere, jo længere man kommer mod Øst.

Hvad Lydforholdene angaar, kan følgende Træk nævnes:

1) Ligesom i Nordslesvig har vi rene Selvlyde, der næsten altid falder sammen med Skriftsprogets; nogle faa Undtagelser er *a* og *y* i Stedet for *å* og *øj* i „Haand“ og „Øje“. Modsat Nørrejydskens *æ* og *a* i „Drøm“, *øm*, *tør*, *Dør* o. s. v. har vi i Sønderjylland Nord og Syd for Grænsen *ö*.

2) Formerne *taf*, *tafer*, *bach*, *bacher* (tabe, taber, bage, bager) findes ligeledes paa begge Sider af Grænsen mens Sydslesvigsk som nævnt har *b* for *f*.

3) Der findes i Vestslesvigsk som i Vestjydsk *å* for *a* i nogle stærke Udsagnsords Fortidsformer, f. Eks. *stål*, *hjålp* (stjal, hjalp).

Vestslesvigsk staar altsaa i en organisk Forbindelse med Dialekterne Nord for Skelbækken. —

2. Højtysk.

I hvor høj Grad det danske Sprog formaar eller har formaaet at indvirke paa H ø j t y s k e n i et dansktaende Omraade er blevet paavist baade af danske og tyske Forskere. Saaledes har Nic. Andersen paavist, hvorledes det højtyske Sprog, saaledes som det omkring 1900 taltes af et mindre Antal Borgere og enkelte Storbønder

i Nordslesvig var fyldt med ejendommelige danske Fleksioner og Ord, Konstruktioner og Talemaader, f. Eks. *Ich bin zu Alters gewesen* (jeg har været til Alters), Udeladelse af Konjunktiv og Sammenfald af *zu* og *und* til *und* (*at* og *og* lyder jo ens paa Dansk): *Ich hatte böß bei und kriegten Sie wach*. Ogsaa Højtysken i Flensborg i de mindre dannede Klasser har været vidt berygtet. Paa lignende Maade ligger Forholdene hos Angels og Mellemslesvigs jævne Befolkning, hvis højtyske Talesprog ikke altid kan siges at være i Overensstemmelse med Skolens korrekte Højtysk.

3. Plattysk.

Maaske i endnu højere Grad skinner det danske Sproggrundlag igennem i det plattyske Talesprog i Mellemslesvig og Angel — et Fænomen, som er blevet udførligt behandlet i min Afhandling „Niederdeutsch auf dänischem Substrat“. Undersøgelserne gik ud paa at give en Besvarelse paa de to Spørgsmaal om den danske Indflydelse paa det tillærte Plattysk i Angel og Mellemslesvig og om Plattyskens Herkomst i disse Egne.

Hvad det første Spørgsmaal angaar, bør man vise Varsomhed; thi ægte Nedertysk viser for flere Ords Vedkommende større Lighed med Dansk end med Højtysk, f. Eks. *Huus, Been, Breeß, Blott, Piil, min, din, op, håpen, äten, drinken*. Dansk Indvirkning viser derimod følgende Fænomener:

1) Udtalen af *s* som skarpt og ustemt — modsat det bløde, stemte tyske *s*; dog foreligger her en Mulighed for en parallel Udvikling af *g* til *ch* og stemt *s* til ustemt *s*;

2) Bøjningsformer og Ordføjning som f. Eks. *der löppt'n* (der løber den, *o*: Hunden), der paa rigtig Plattysk hedder *der löppt he* (der løber han); *dat weer em* (det var ham) i Stedet for det ægte *he weer dat* (han var det) og *dat is mi* (det er mig) i Stedet for *ik biin dat* (jeg er det); Sætningsbygningen af *to* og Genitiv: *to Foots* (til Fods), *to Holts* (til Skovs), *to Stadts* (jydsk *te Stajs*), *to Wågs* (til Vogns), hvor ægte Plattysk har Dativ og derfor mangler det udlydende *s*; Vendinger som *dat gloof ik nuch* (det tror jeg

nok), *ik mutt nu af Stä* (jeg maa nu afsted); Sammenfald af det bestemte Kendeords Akkusativ med Nominativ: *ik hef de Hund sehn* (jydske: *æ har sen æ Hund*), hvor holstensk Plattysk har den *Hund*;

3) Ordstillingen i følgende Sætninger, der er optegnet i det samlede mellemslesvigske Omraade mellem Danevirke og den nuværende Sproggrænse: i Søvested ved Slesvig: *dat is nich lich un spälen Buur, un dat is nich lich un wän arbeidslos* (det er ikke let at spille Bonde, og det er ikke let at være arbejdsløs); Ørsted i Svesing-Sogn: *dat is bäder und frågen* (det er bedre at spørge); Olderup: *du mus jä hen un helpen em* (du maa jo hen at hjælpe ham); Nordsted i Fjorde Sogn: *dat is en böse een un kämen mit torech* (det er en, slem en at komme til Rette med); Hjoldelund: *das is nich so lich un överföhren en Brandstifter* (det er ikke saa let at overbevise en Brandstifter); dertil føjes et Eksempel fra Selks Sprogprøver fra Karlum: *de is nich un kriegen weg mehr* (de er ikke til at faa væk mere). Fælles for alle disse Infinitivkonstruktioner er deres danske Ordstilling og deres Forveksling af dansk *og* og *at*, der som nævnt falder sammen til *å* og derfor overalt oversættes med *un*. I Stedet for at sige *un spälen Buur* (at spille Bonde) siger Holsteneren *Buur to spälen*;

4) Laaneord som f. Eks. *en bollen Finger* (bulden), *Brott* (Brod), *füken* (fyge), *Sneefük*, *Mattpås*, *Neek*, *Nist*, (Gnist, jydske: Nist) *Stakkøl*, *Süssel*, *süsseln*, *Trün* (Tryne), *Traueln* og *wraulich* mod Syd og *Tröueln* og *wröulich* mod Nord (Trævler, vrøvlet), *Ünk*, *öm*, samt Dyrebetegnelserne *Gessling* eller *Gössling*, *Katkelling*, *Pissmüern* og *Pinswiin* eller Plantenavne som *Schreppen*; *Burren* eller *Purren* og *Dunhåmer*;

5) Ordsprog og Fingerrim, f. Eks. *Jakob Loi kömmt* (som paa Sønderjydske er „*Jakob Løj*“ en Personifikation for Dovenskab; Fjorde: *Dummeldött*, *Slikkebött*, *lange Mann*, *stark Johann*, *lüdje Peter Fährmann* eller *anne Enn* (smlg. Fjorde-Dansk iflg. Lyngbys Optegnelser: *dom'ldöt*, *slekböt*, *lång man*, *stakjehan* (stak = kort), *lil Per ve æe æn*).

Sammenligner vi det plattyske Holsten med et dybt nedertysk „Sproghav“, som vi finder fortsat i Omraadet mellem Ejderen og Sli-Danevirke — kun i Svans findes der „Sandrevler“ og Syd for Danevirke dybtliggende „Grunde“ — kan vi sammenligne det „til-

lærte“ Plattysk i Angel og Mellemslesvig med et nedertysk „Vadehav“, hvis ringe „Dybde“ minder om det danske „Fastland“, der engang har ligget her.

Hvad det andet Problem: Spørgsmaalet om Plattyskens Herkomst i Mellemslesvig og Angel angaar, kan dette besvares ved at betragte følgende Forhold:

1) Nord for Sli-Danevirke hedder det *wi, ji, se hebben* (vi, I, de har), mens vi Syd for denne Linje har de holstenske Former *wi, ji, se hebbt*;

2) i Sprogskifteomraadet har vi Formerne *wesen* eller *ween* (været) modsat det sydlige *west*;

3) Formerne *bin, sind, willen* og *willen* modsat *bün, sünd, willen* i de sydlige Dialekter;

4) Flertalsformer som *Böme, Bläder, Räder* eller *Röder* (Træer, Blade, Hjul) modsat de sydlige Former *Böm, Blä, Rö*;

5) Udsagnsordenes Fortidsdannelse paa *-er, -e, -et* eller *-t* modsat Bortfaldet af Endelsen i ægte Plattysk;

6) Udtalen af *g* i Forlyd som *ch, f.* Eks. *chut* (god), *chrot* (stor).

Selvom Plattysken i Mellemslesvig — modsat Plattysken i Angel — mod Vest og Syd viser fremtrængende sydlige Former indenfor de 6 nævnte Kategorier, viser den alligevel, at Sprogskiftet i Mellemslesvig ligesom i Angel ikke er sket ved en Fremtrængen af de holstensk-sydslesvigiske Bondesprog Syd for Sli-Danevirke, men at det danner en historisk Proces, der har sin Oprindelse i selve Sprogskifteomraadets Byer, idet ovennævnte Dialektejendommeligheder kun kan forklares udfra en af middelnedertysk Skrift- og Kultursprog præget Bydialekt. Det er altsaa først og fremmest Byerne Husum, Bredsted, Slesvig og Flensborg, der har været de sproglige Udbredelsescentre for Kendskabet til Plattysken i Mellemslesvig. Interessant er en fra Syd mod Nord gaende skarp Dialektlinje, der viser, at Gøsherrederne har faaet Plattysken fra Vest, mens det øvrige Omraade har faaet det fra Øst; omkring Læk brydes Strømmene. Der tænkes her paa Forskellen mellem de østlige Former *ji* (eller mod Nord *i*), *ju*, (I, Jer) og de frisisk paa- virkede vestlige Former, *jim, jem, jernge* og paa *wesen* (været) mod Øst og *ween* mod Vest.

*) Sønd. Hist. I, 100 f.

For nogle af de nævnte Moménters Vedkommende bør sikkert ogsaa den højtyske Paavirkning tages i Betragtning som en Faktor, der har virket bevarende paa de nedertyske Former, der viste den største Lighed med de tilsvarende højtyske. Ogsaa højtyske Laaneord er trængt ind i Plattysken, f. Eks. *Kirch* (nedertysk *Kark*), *Brnst* (nt. *Bost*), *Wuch* (nt. *Wäk*, Uge).

Plattyskens Karakter bekræfter Angelboens kendte Udsagn fra Sprogskiftets Tid: „*Wi hem sonst Dänsk wesen, men nu siin wi Düüsk bläwen*“; thi det plattyske Sprog i Mellemslesvig er ligesom i Angel en „tillært“ og af sin „jydske Arvesygdom“ præget plattysk Dialekt — en nedertysk Podekvist paa dansk Sprogstamme.

4. Det frisiske Folkesprog.

Til sidst skal vi ganske kort betragte Det frisiske Folkesprog. Som vi saa i den historiske Oversigt, skelner vi mellem Øfriserne og Strandfriserne. Dog hører de alligevel til samme Sproggren, den engelsk-frisisk, som skiller sig tydeligt ud fra Tysk saavel som fra Nordisk. Marius Kristensen nævner*) følgende Skelnemærker:

Engelsk og Frisisk mangler fra gammel Tid Stedordet *sig*; *han* hedder *he* — *him* (højtysk *er* — *ihm*, nedertysk *he* — *em*, nordisk *han* — *hanum*); ogsaa paa flere andre Punkter er de personlige Stedord afvigende. Desuden har Engelsk og Frisisk tidligt Overgangen fra *k* til *tj* foran *e* og *i* (eng. *church*, Nibøl *tsørk* Kirke) og Overgangen fra *ø* og *y* til *e* og *i* (eng. *feet*, Nibøl *fæt*: Fødder), mens Dansk og Tysk beholder *ø* og *y*. Øfrisisk har en Del særlige Træk fælles med Oldengelsk, som kan tyde paa nærmere Forbindelse i gammel Tid før den angelsaksiske Udvandring.

Hvad Øfrisernes Maal angaar, kan der paavises stor Lighed mellem de frisiske Dialekter paa Før og Amrum, hvorimod Sildringmaalet viser nært Slægtskab med Helgolands — dog med den Indskrænkning, at Sildringmaalet er stærkt paavirket af Dansk.

Strandfrisisk har omfattet syv Dialekter, hvoraf dog flere er uddøde. Forskellen mellem dem har dog ikke været større, end at man

har kunnet forstaa Nabodialekterne. De nordlige Fastlandsmaal viser stærk dansk Paavirkning, de lidt sydligere tillige af Plattysk.

Hverken Ø f r j s i s k eller S t r a n d f r i s i s k har haft noget Skriftsprog, ej heller har Nordfriserne i Sønderjylland haft nogen boglig Forbindelse med Vestfriserne i Holland. Dog findes der en Del Litteratur i de forskellige nordfrisiske Dialekter.

IV. -

Afslutning.

Vi har nu givet en kort Skildring af de fire Maal, der tales mellem Flensborg Fjord og Ejderen. Vi har lært de danske Dialekter i Angel og Mellemslesvig at kende som ægte nordiske Maal. Deres Vigen beror ikke paa deres Mindreværd som Folkesprog i Sammenligning med Plattysk — dette viser Udfaldet af den paa lige Vilkaar førte Kamp mellem Dansk og Frisisk —, men paa de i Indledningen paaviste historiske Forhold, der skabte Forudsætningen for et Sprogskifte Nord for Danevirke. „Leddets var af Lave“, derfor kunde Danevirke ikke holde Stand mod Naboens begunstigede Sprog og overlegne Kanoner. Men alligevel kæmpede det jydsk Sprog og den danske Soldat en ærefuld om end haabløs Kamp om den gamle Vold.

Folkemaalets og Landsoldatens Tilbagetog fra Danevirke til Flensborg bærer i deres Nederlag Vidnesbyrd om dansk Sejghed.

*

*

EFTERSKRIFT:

Efter at Indsamlingen af Materialet til ovenstaaende sprogstatistiske Statusopgørelse var afsluttet, har store verdenshistoriske Begivenheder fundet Sted. Krigen fra 1939—1945 har med sin Grænsespærring og haarde Indgriben i mange Forhold umuliggjort en Videreføring af Førkrigsundersøgelsen. Dog tør man sikkert med Bestemthed hævde, at disse fem til seks Krigsaar med Hensyn til Sprogskifteprocessen i Mellemslesvig ikke har virket i dansk Favør.

Derimod kan man antage, at Tysklands katastrofale militære Nederlag og folkelige og menneskelige Sammenbrud vil faa en modsat Virkning paa Fremtidens sproglige Styrkeforhold Syd for Skelbækken. I hvor høj Grad dette vil blive Tilfældet, beror paa de Afgørelser, den kommende Fredskonference vil træffe angaaende Omraaderne mellem Skelbækken og Danevirke.

Gennem et halvt Aartusinde har dansk Uforstand og tysk Paa-gaaenhed — som indledende nævnt — ledet den folkelige og sproglige Udvikling Syd for Skelbækken i forkerte Baner. Staar vi nu ved et af Historiens Vendepunkter, der for disse Egne kan føre til en „Strømkæntning“ — folkeligt og sprogligt set? Kan man haabe paa en Bevarelse af det truede sproglige „Forland“ Syd for Statsgrænsens „Dige“ af 1920 og paa en sproglig og sindelagsmæssig Genvinding af vort „nationale Vadehav“ mellem Flensborg Fjord og Danevirke? Hvis de historiske Afgørelser, der nu skal træffes, skaber Mulighed for en saadan Udvikling, vil de kommende 100 Aar give Svar paa dette Spørgsmaal. Vor Generation kan kun gisne og haabe. Til denne passive Indstilling bør imidlertid føjes et aktivt Moment: Overdrager Sejrherrerne — og det i Overensstemmelse med Sydslesvigernes Ønsker — de gamle danske Landsdele til vort Folk som et Mandatomraade under dansk Styre, maa hele vort Folk — sammen med vort Mindretal Syd for Grænsen — tage denne paa een Gang internationale og nationale Opgave op og vie den alle sine bedste Kræfter.

* * *

LITTERATUR.

Ovennævnte Fremstilling bygger paa mine Afhandlinger om: Niederdeutsch auf dänischem Substrat; Studien zur Dialektgeographie Südoschtschleswigs (Universitetsjubilæets danske Samfund Nr. 299 og Deutsche Dialektgeographie Bd. 34 — København — Marburg 1933); Fra Flenborg Fjord til Ejderen (Haderslev-Samfundets Aarsskrift 1934); Flensborg-Sproget (Sønderj. Maanedsskrift 1935); Sproget i Angel (Sønderj. Maanedsskrift 1937); Mittel-niederdeutsch und Plattdeutsch im ehemaligen dänischen Herzogtum Sleswig; Studien zur Beleuchtung des Sprachwechsels in Angeln und Mittelschleswig (foreligger i Manuskript) og Mellem-

slesvigs Sprogforhold (i Franz v. Jessen: Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1900—1937, III Bd.) og den især i sidstnævnte Afhandling anførte Litteratur.

Læsere, der ønsker nærmere statistiske Oplysninger ang. Sprogskiftets Forløb og nuværende (1938) Stilling i Mellemslesvig, henvises til min udførlige Afhandling i Franz v. Jessens Haandbog.

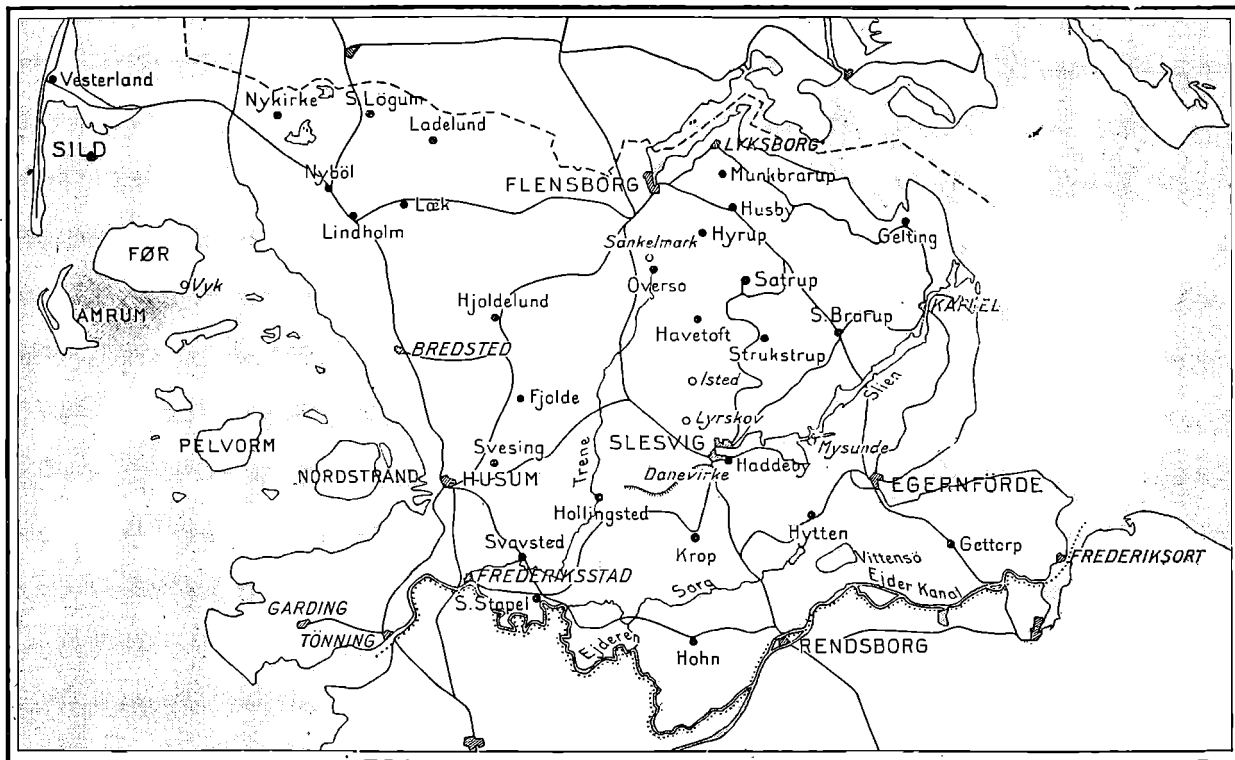
Indhold:

I.	Historisk Oversigt	Side	5
II.	Statistisk Redegørelse	»	14
	1. Sogne, hvor Dansk er uddød, døende eller truet	»	17
	2. Sogne, hvor Dansk er overvejende	»	21
	3. Sammenfattende Oversigt over Sprogskifte- processen i Mellemslesvig	»	27
III.	Kort Karakteristik af de fire Sprog Syd for Skel- bækken	»	33
	1. Det danske Folkemaal	»	33
	2. Højtysk	»	39
	3. Plattysk	»	40
	4. Det frisiske Folkesprog	»	43
IV.	Afslutning	»	45

- Sønderjyllands Nordgrænse før 1864
- ..... Sydgrænse
- Statsgrænse 1864
- 1920

Saglig Oplysning om Sydslesvig!

Heimdalskrifterne er en Serie Skrifter udgivet af Studenterforeningen Heimdal, der i kort og klar Form giver Dem den nødvendige Viden om det sydslesvigske Spørgsmål. Det er et Emne, der i stigende Grad drøftes udover Landet, og som enhver Borger måske en Dag må tage personlig Stilling til. Retten til at være medbestemmende om vor Grænsepolitik må også medføre en Pligt til at skaffe sig det Kendskab til Forholdene, som mange endnu savner.

1. **Universitetsmanuduktør, cand. polit. H. Engberg-Pedersen: SYDSLESVIGS NÆRINGS LIV I 100 ÅR.** (Hagerup).
2. **Overassistent Johan Ernst Christiansen** (Søn af Ernst Christiansen, Flensborg Avis' Redaktør i 44 År): **SYDSLESVIG 1920—45.** (Hagerup).
3. **Rektor Karl N. Bock, Nakskov: SPROGFORHOLDENE SYD FOR STATSGRÆNSEN.** (Hagerup).
4. **Cand. mag. Knud Fanø: GRÆNSESPØRGSMÅLET 1918—20.** (Hagerup).
5. **Forfatteren cand. mag. Jørgen Hatting: SØNDERJYLLAND GENNEM 1000 AR.** (Hagerup).
6. **Redaktør Kaj Edvard Larsen, Sønderborg: NORDSLESVIG 1920—45.** (Folkung-Forlaget, Gråsten).
7. **Sekretær cand. jur. Frants Thygesen** (den nye Leder af Dansk Generalsekretariat i Flensborg): **SYDSLESVIG I DAG OG I MORGEN.** (Hagerup).

Særlig opsigtsvækkende er det, at der udsendes en helt ny, forkortet og ajourført Udgave af **Cl. Eskildsens** berømte Bog: **DANSK GRÆNSELÆRE.** (Reitzel).

Skrifterne kan købes hos alle Boghandlere.